

Toimetuse

K. Alasi
T. Erelt
A. Ilus
J. Laffranque
V. Saarmets
E. Silvet (peatoimetaja)
A. Vettik (tegevtoimetaja)

Toimetuse address

Tõnismägi 5a
10119 Tallinn
Tel 620 8244, 620 8243

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

Stilett

ISSN 1406-7374

SISUKORD

V. Saarmets. Võõrkeelse dokumendi menetlemisest 3

KEELEPOLIITIKAT

I. Tomusk. Kohtla-Järve – Eesti linn Ida-Virumaal 9

R. Laffranque. Prantsuse keel ja Prantsuse
põhiseadus 16

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

H. Hennoste, A. Vettik. Metafoorne
täendusülekanne oskuskeelendis ehk
Jätkem võtmed väljapoole 23

U. Liivaku. Meie isemõtlemise tippsaavutusi:
tasuta müümine 26

KEELE- JA TÕLKEPROBLEEME

H. Siigur. Ebatäpsusi õigusakti sõnastuses ja
vormistuses 28

H. Konts. Uut tõlkimise alalt 34

PROBLEEME JA ARVAMUSI

Valik mõtteavaldusi keelest ja õigusest 38

NIMEKORRALDUSEST

P. Mõistlik. Isikunimi ja selle õiguslik
regulatsioon (2) 45

VÕORKEELSE DOKUMENDI MENETLEMISEST

Riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustes tuleb ka väljaspool välissuhtlemist ette juhtumeid, kus asutusele esitatakse avaldus, taotlus, märgukiri, kaebus, teabenõue või muu dokument, mis ei ole eestikeelne. Kõige sagedamini esitatakse Eestis arusaadavatel põhjustel venekeelseid dokumente. Pahatihti on esitatavad dokumendid väga pikad, segase probleemiesitusega, sageli ka käsikirjalised ning seetõttu mõnikord lausa loetamatud. Selliste pöördumiste menetlemine nõuab ametnikelt suurt vaeva ja tublisti aega, mistõttu on tekkinud küsimus, kas adressaat võib keelduda võõrkeelse avalduse või märgukirja menetlemisest ja nõuda esitajalt selle tõlget eesti keelde. Käesolevas artiklis püüangi sellele küsimusele vastust otsida.

Ametniku keeleoskusele esitatavad nõuded

Riigi- või kohaliku omavalitsuse ametnikule esitatavad üldnõuded sätestab avaliku teenistuse seaduse¹ § 14, mille lõike 1 kohaselt võib riigi- või kohaliku omavalitsuse ametnikuna teenistusse võtta 18-aastaseks saanud vähemalt keskharidusega teovõimelise Eesti kodaniku, kes valdab eesti keelt seadusega või seaduse alusel ettenähtud ulatuses.

Avalike teenistujate kohustuslikud eesti keele oskuse tasemed on keeleseaduse² § 5 lõike 4 alusel kehtestatud Vabariigi Valitsuse 1999. aasta 16. augusti määrusega nr 249 „Kohustusliku eesti keele oskuse tasemete, eesti keele tasemeeksami eelsete konsultatsioonide ulatuse ja korra ning eesti keele oskuse tunnistuse vormi kehtestamine“.³ Kohustusliku eesti keele oskuse tasemete punkti 8 kohaselt nõutakse eesti keele oskuse kõrgtasel nendelt avalikelt teenistujatelt, valitsusasutuste hallatavate riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutuste töötajatelt ning avalik-õiguslike juriidiliste isikute ja nende asutuste töötajatelt, kelle teenistuskohustused või tööülesanded on seotud muu hulgas nõustamise ja ametlike kirjalike tekstide koostamisega. Järelikult nõutakse nendelt ametnikelt kõrgtasemel keeleoskust vähemalt eesti keele seisukohalt. Aga millised on nõuded ametnike võõrkeelteoskusele?

Vabariigi Valitsuse 1996. aasta 29. jaanuari määrusega nr 31 „Isikutega tööalaselt suhtlevatele riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste teenistujatele ning asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide töötajatele eesti keele valdamise ja kasutamise nõuete kehtestamine“⁴ kinnitatud eesti keele valdamise ja kasutamise nõuete punkti 6 kohaselt tuleb keeleoskustaseme

¹ Avaliku teenistuse seadus, 25. jaanuar 1995, RT I 1995, 16, 228; 2003, 4, 22.

² Keeleseadus, 21. veebruar 1995, RT I 1995, 23, 334; 2002, 90, 521.

³ RT I 1999, 66, 656; 2002, 93, 536.

⁴ RT I 1996, 8, 168; 1999, 66, 656.

määramisel lähtuda teenistuja või töötaja ametikohast ja töö iseloomust ning töölepingus ja ametijuhendis fikseeritud teenistuskohustustest või tööülesannetest (mõeldud on eelkõige tööalase sõnavara tundmist).

Kuigi viidatud määrus käsitleb eesti keele oskuse nõudeid, on seda võimalik analoogia alusel laiendada ka võõrkeelteoskusele. See tähendab, et riigi- või kohaliku omavalitsuse teenistuja peab valdama ametiülesannete nõuetekohaseks täitmiseks vajalikke võõrkeeli vajalikul tasemel. Seejuures ei saa võõrkeelteoskust siduda üksnes välissuhtlemisega,⁵ see vajadus võib tuleneda ka riigisisestest põhjustest.

Millistel asjaoludel ja milliseid keeli osata tuleks, oleneb suuresti paikkonna, eelkõige asutuse või selle struktuuriüksuse tegutsemiskoha rahvuslikust koosseisust. Keskasutuste puhul tuleb peamiselt lähtuda Eesti elanike üldisest etnilisest jaotusest, piirkondlike ja kohalike asutuste (maavalitsused, kohaliku omavalitsuse asutused) puhul aga piirkonna elanike keeleoskusest. Teisisõnu, tuleb arvestada „klientuuri“.

Põhiseaduse (PS) § 51 lõige 2 näeb ette, et paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, on igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikelt omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles. Seega näeb põhiseadus ette, et juhul, kui vähemusrahvus on mõnes piirkonnas tegelikult enamarahvus, tuleb selle piirkonna asutuste ametnikelt nõuda nii eesti keele kui ka asjaomase vähemusrahvuse keele oskust.⁶ Samasugust sätet sisaldab ka 1995. aasta 1. veebruaril Strasbourgis koostatud vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon,⁷ mille artikli 10 lõike 2 kohaselt piirkondades, kus vähemusrahvusesse kuuluvad isikud on traditsiooniliselt asunud või kus nende arv on suur, püüavad konventsiooniosalisel riigid vähemusrahvusesse⁸ kuuluvate isikute taotluse alusel, kui taotlus vastab tegelikele vajadustele, võimaluste piires kindlustada tingimused, mis võimaldaksid nendel isikutel ja haldusasutustel suhelda vähemuse keeles.

⁵ Keeleseaduse § 9 kohaselt on riigiasutustel ja kohalikel omavalitsustel ning nende avalikel teenistujatel ja töötajatel õigus kasutada välissuhtluses mõlemale poolele sobivat keelt.

⁶ 2000. aasta rahva ja eluruumide loenduse tulemuste järgi jääb eestlaste osatähtsus alla 50 protsendi rahvastikust 19-s Eesti kohaliku omavalitsuse üksuses (sel ajal olemasolnud 247-st kohaliku omavalitsuse üksusest). Üks vähemusrahvus (venelased) moodustab enamuse 16-s kohaliku omavalitsuse üksuses (Alajõe, Jõhvi, Kallaste, Kasepää, Kiviõli, Kohtla-Järve, Loksa, Maardu, Mustvee, Narva, Narva-Jõesuu, Paldiski, Peipsiääre, Piirissaare, Sillamäe, Vaivara).

⁷ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon, 1. veebruar 1995, RT II 1996, 40, 154.

⁸ Siin tuleb siiski meele pidada, et konventsiooni ratifitseerimisel deklareeris Eesti Vabariik, et ta sisustab selles defineerimata mõistet *vähemusrahvus* järgmiselt: vähemusrahvusena käsitatakse Eesti kodanikke, kes elavad Eesti territooriumil, omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga, erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest ning on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.

Keeleküsimustes tuleks peale elanike rahvuskuuluvuse arvestada ka spetsiifiliste valdkondade erivajadusi. Näiteks on jõudnud ajakirjandusse teateid, et oluline osa vangivalvuritest ei valda piisavalt eesti keelt.⁹ Kuid olukorras, kus suurem osa (59,76%¹⁰) kinnipeetavatest kõneleb peamiselt vene keelt (50,8% kinnipeetavatest on vene rahvusest, lisaks esindab 6,6% kinnipeetavatest endise NSV Liidu territooriumilt pärit teisi rahvusi¹¹), võiks tekkida olulisi probleeme ka sel juhul, kui vangivalvurid ei valda vajalikul määral vene keelt. Seda on arvestatud ka vangivalvuri kutsestandardites,¹² kus nähakse ette, et teiste oskuste kõrval peab vangivalvur oskama algtasemel ka vene keelt.¹³ Keeleoskuse algtaseme all mõistetakse keele piiratud suulist ja elementaarset kirjalikku oskust. See tähendab, et isik peab tuttavates keelekasutusolukordades toime tulema, saama aru selgest kõnest igapäevaelu teemadel, mõistma lihtsama teksti sisu, oskama täita tüüpdokumente ja olema võimeline kirjutama lühikesi tarbetekste. Napi keeleoskuse probleemi teisenemist võib täheldada ka „Eesti vanglasüsteemi aastaraamatus“ toodud märkuse põhjal: „Keeleõppes on järsult kasvanud vene keele õppimise vajadus. Kadunud on vajadus eesti keele algtaseme õppe järele ning see on asendunud vajadusega kesk- ja kõrgastme koolituse järele.“¹⁴

Võõrkeelsete dokumentide menetlemine

Haldusmenetluse seaduse¹⁵ (HMS) § 20 lõige 1 näeb ette, et haldusmenetluse keel on eesti keel. Võõrkeelte kasutamise kohta tehakse HMS-i § 20 lõikes 2 viide keeleseadusele. HMS-i § 21 käsitleb tõlgi kaasamist. Tõlk võidakse kaasata menetlusosalise taotlusel. Üldjuhul on menetlusosaline kohustatud katma ka tõlkimiskulud. Seejuures võib haldusorgan kehtestada tingimuse, et isikule haldusaktiga antav õigus ei teki enne tõlgi kaasamise kulude katmist.

HMS-i kohaselt võib võõrkeelse taotluse esitamist käsitada puudusena taotluse esitamisel. Puudusi taotluses käsitleb HMS-i § 15, mille lõige 1 sätestab põhimõtte, et taotlus tuleb vastu võtta sõltumata selles esinevatest puudustest. Puudustega taotluse laekumisel määrab haldusorgan HMS-i § 15 lõike 2 alusel taotluse esitajale esimesel võimalusel tähtaja nende kõrvaldamiseks (puuduste laadi ja ulatust arvestades peab tähtaeg olema mõistlik¹⁶). Avaldajale dokumendis esinevatest puudustest teada andmise osas ei saa käsitada viivituseaega, mil dokument liigub kantseleist lõpptäitja kätte. Puuduste üle peab otsustama sisuline menetleja enda jaoks esimesel võimalusel. Kui puudused kõrvaldatakse määratud

⁹ Vt nt Eesti Päevaleht Online, 13.02.2002, „Ämari vanglaametnikud kaotavad viletsa keeleoskuse pärast töö“. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.epl.ee/artikkel.php?ID=192351>, 07.03.2003.

¹⁰ Eesti vanglasüsteemi aastaraamat / Estonian Prison System Yearbook 2002/2003, Tallinn 2003, lk 18.

¹¹ Sealsamas.

¹² Vangivalvur I, II. Kutsestandard. Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.kutsekoda.ee/doc/sisekaitse/Vangivalvur%20I,%20II.doc>, 07.03.2003.

¹³ Keeleoskuse nõuete alla kuulub ka kutsealase terminoloogia (ametniku oskuskõnavara ja kinnipeetavate släng) tundmine ja selle suulise väljendamise oskus vene keeles.

¹⁴ Eesti vanglasüsteemi aastaraamat (viide 10), lk 41.

¹⁵ Haldusmenetluse seadus, 6. juuni 2001, RT I 2001, 58, 354; 2002, 61, 375.

¹⁶ Vt ka: V. Saarmets. Viivitamata mõistliku aja jooksul. – Õiguskeel 2002, nr 1, lk 24–32.

tähtaja jooksul, loetakse ka taotlus esitatuks tähtaegselt (HMS § 15 lg 3). Kui tähtajaks puudusi ei kõrvaldata, on haldusorganil õigus jätta taotlus läbi vaatamata (HMS 15 lg 3) ja tagastada see esitajale.

HMS-i § 33 lõige 4 näeb eraldi normina ette, et juhul kui haldusorganile esitatav taotlus on võõrkeelne ning haldusorgan nõuab tõlkimist, algab menetlustähtaeg tõlke haldusorganis- se saabumise päevale järgneval päeval. Tõlke nõudmist saab õigustada otstarbekuse kaa- lutlusega, sest eesti keeles esitatud pöördumist on keelebarjääri puudumise tõttu eeldata- valt kiirem ja tõhusam menetleda ning seetõttu hoitakse kokku ka tööjõukulusid.

HMS-i § 7 lõige 2 kehtestab haldusorgani kohustuse panna haldusmenetlust käsitlev oluli- ne teave (nt dokumentide esitamise juhendid, näidismallide täitmise juhendid, blanketid, HMS-i §-s 36 sätestatud selgitused menetluse korra, tähtaja, dokumentide jm kohta) välja oma asukohas ning avalikustada see teave ka oma ametlikul veebilehel. See on vajalik, et tagada haldusmenetluse üldiste põhimõtete – menetlus peab olema võimalikult lihtne, kiire, efektiivne ja eesmärgipärane – järgimine.¹⁷ Nimetatud teabe hulgas tuleks välja panna ka soovitud esitatavate dokumentide keele kohta.

Avaldustele vastamise seadus¹⁸ (AVS) ei sisalda eraldi sätteid riigiasutustele ja kohalikele omavalitsustele esitatud pöördumiste keele kohta. Seoses Riigikogu uue koosseisu valimi- sega 2003. aastal langes Riigikogu menetlusest välja AVS-i asendajaks kavandatud märgu- kirjale ja selgitustaotlusele vastamise seaduse eelnõu (657 SE). Selle eelnõu § 5 lõike 2 punkti 5 kohaselt võis adressaat loobuda märgukirjale või selgitustaotlusele vastamisest, kui märgukiri või selgitustaotlus ei ole esitatud eesti keeles ja adressaat ei ole ka keeleseadu- se § 8 kohaselt kohustatud sellele vastama.

Keeleseaduse § 3 lõike 1 järgi on riigiasutuse ning kohaliku omavalitsuse ja tema asutuste asjaajamiskeel eesti keel. Erandid sellest reeglist sätestatakse samuti keeleseaduses.¹⁹ Läh- tudes keeleseaduse § 8 lõikest 1 ja § 10 lõikest 1, on riigiasutusel ja kohalikul omavalitsusel õigus nõuda temale esitatud võõrkeelse avalduse, taotluse või muu dokumendi esitajalt dokumendi tõlget eesti keelde, välja arvatud juhul, kui omavalitsusüksuses, mille territooriumil riigiasutus või kohalik omavalitsus tegutseb, on vähemalt pooled püsielanikud vähe-

¹⁷ Haldusmenetluse põhimõtete kohta vt lähemalt: Ü. **Madise**. Eesti haldusõiguse reformi kandvatest ideedest – *Juridica* 2003, nr 1, lk 38–44. Igaühe õigust heale haldusele ja haldusõiguse üldpõhimõtete mõjuulatust käsitleb Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 17. veebruari 2003. aasta otsus nr 3-4-1-1-03.

¹⁸ Avaldustele vastamise seadus, 27. juuni 1994, RT I 1994, 51, 857; 2001, 58, 354.

¹⁹ Keeleseaduse § 11 kohaselt võib omavalitsusüksuses, mille püsielanike enamiku keel ei ole eesti keel, kohaliku omavalitsuse sisemise asjaajamise keelena vastava kohaliku omavalitsuse volikogu ettepane- kul ja Vabariigi Valitsuse otsusel kasutada eesti keele kõrval omavalitsusüksuse püsielanike enamiku moodustava vähemusrahvuse keelt. Keeleinspektsiooni peadirektori I. Tomuski andmetel praegu Eestis selliseid kohaliku omavalitsuse üksusi ei ole. – I. **Tomusk**. Avalik teave ja reklaam – mis keeles? – *Õiguskeel* 2003, nr 2, lk 9.

musrahvusest. Sel juhul on igaühel õigus saada selle omavalitsusüksuse territooriumil tegutsevatele riigiasutustele ja kohalikele omavalitsustele ning nende ametnikelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles. See norm kordab sisu poolest juba eespool nimetatud PS-i § 51.

Keeleseaduse § 8 lõige 2 sätestab nõude otsustada tõlke vajaduse üle *kohe*, mida tuleks sisustada identselt HMS-is kasutatava terminiga *viivitamata* (seda võib nimetada ka nõude **esitamiseks** *esimesel võimalusel*²⁰). Dokumendi menetlemiseks esitajalt selle tõlke nõudmise vajalikkuse üle otsustamine peaks toimuma samal ajal, kui dokumendile antakse hinnang sisulistele nõuetele vastavuse osas. Dokument peab olema piisavalt arusaadav menetlejale, kes peab seda analüüsima ja paljudel juhtudel ka koostama vastuse. Arusaadavuse üle ei saa otsustada asutuse sisetulevate kirjade registreerimisega tegelev kantselei. Seega tähendab tõlke *kohene* nõudmine, et dokumendi täitmiseks kohustatud ametnik vaatab selle esimesel võimalusel üle ning hindab tõlkimata dokumendi menetlemise võimalikkust.

Dokumendi arusaadavuse hindamisel tuleb silmas pidada ka seda, mida dokumendi täitja sellega on pädev ette võtma. Praktikas juhtub tihti, et kiri on adresseeritud asutusele, kes tegelikult ei ole pädev esitatud probleeme lahendama. Sel juhul adressaat kas saadab dokumendi edasi pädevale asutusele või teatab esitajale, et ta peab oma probleemi lahendamiseks pöörduma näiteks kohtusse. Kui pädevuse puudumine saab pöördumise võimalikule menetlejale selgeks juba dokumendi esmaselt hinnates, ilma selle sisusügavustesse laskumata, ei ole mõistlik nõuda dokumendi esitajalt tõlke lisamist. Dokumendi tõlkimise vajadust hindab sellisel juhul juba asja lahendamiseks pädev asutus ise, kellele dokument edastatakse. Kui lahendamise võimalikkus menetlejale dokumendi esmasel vaatlusel siiski üheselt selge ei ole või kui dokumendi menetleja pöördumises kasutatud keelt üldse ei oska, tuleb loomulikult nõuda dokumendi esitajalt tõlke lisamist.

Kokkuvõtteks

Kui ei ole tegemist välissuhtlusega või vähemusrahvuse keelelisi eriõigusi tagavate sätete järgimise vajadusega, ei oleks haldusmenetluse põhimõtteid arvestades vastuvõetav näha ette, et absoluutselt kõik esitatavad dokumendid tuleb alati varustada tõlkega eesti keelde. Dokumendi tõlget peaks siiski nõudma üksnes seda menetlev ametiisik või struktuuriüksus ja otsus tõlkimise nõudmiseks tuleks teha igal üksikul juhul eraldi, kaaludes kõiki asjaolusid: kes on dokumendi esitaja, millist küsimust dokument käsitleb, kui suur on dokumendi ja selle võimalike lisade maht ning kui aja- ja töömahukaks võib kujuneda pöördumise menetlemine. Et dokumendi esitaja peab tegema tõlkimiseks olulisi kulutusi ning tõlkimine võib olla ka aeganõudev, siis ei saa tõlke nõudmist pidada mõistlikult põhjendatuks juhul, kui juba dokumendiga põgusal tutvumisel on selge, et adressaadil puuduvad võimalused selle probleemi lahendamiseks.

²⁰ Vt selle kohta ka viites 15 toodud kirjutist.

Kui kehtestada nõue, et tõlge peab olema lisatud kõigile välissuhtlemise valdkonnast väljajäävatele võõrkeelsetele dokumentidele, ei saa seda enam õigustada otstarbekuse kaalutlusega. Sel juhul oleks pigem tegemist menetluspiirangute kehtestamisega isikute suhtlemisele riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutusega. Keeleseaduse §-s 8 sätestatud võõrkeelsete dokumentide menetluspiiranguid tuleks vaadelda koosmõjus meie kultuuriruumi haldusõiguse üldprintsiipidega.

Eesti keele kui riigikeele kaitsmine selle tähtsustamise kaudu on kindlasti õige ja vajalik, et tagada põhiseaduse preambulis viidatud eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Kuid ka sellisel iseenesest legitiimsel eesmärgil kehtestatavad piirangud peavad olema kooskõlas demokraatliku ühiskonna põhimõtetega ning need ei tohi kahjustada kellegi seadusega kaitstud huve või õigusi²¹ rohkem, kui seda normi legitiimsel eesmärgiga saab põhjendada.²² Piirangute vajalikkus ja põhjendus on ajas muutuv suurus, mis sõltub otseselt taotletavate eesmärkide kaitsmisväärsusest ja kaitsevajadusest ning seda tuleb alati hinnata lähtuvalt kujunenud tegelikkusest.

VIRGO SAARMETS,
Justiitsministeeriumi õigusloome osakonna
avaliku õiguse talituse nõunik

²¹ Vt nt põhiseaduse § 46 – igäiue õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole; põhiseaduse § 44 – õigus saada informatsiooni.

²² Proportsionaalsuse põhimõtte kohta vt lähemalt: **M. Ernits**. Põhiseaduse § 11 kommentaarid. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2002, lk 110–115.

KOHTLA-JÄRVE – EESTI LINN IDA-VIRUMAAL

Eesti keelepoliitika põhieesmärk on tagada iga isiku õigus eestikeelsele asjaajamisele ja teenindamisele igal pool Eestis. Elu on aga näidanud, et selleni jõudmine võtab rohkem aega, kui keele- ja kodakondsuspõhimõtete seadmisel arvati. Käesolevas artiklis kirjeldan Kohtla-Järve keeleolukorra näitel, milliste probleemidega keelekasutust reguleerivate seaduste rakendamisel ja nende täitmise järelevalves kokku puutuda tuleb. Võttes aluseks **Statistikaameti andmed** ja Keeleinspektsiooni järelevalvetöö tulemused,² vaatlen avalikus halduses ja hariduses toimuvat, sest just nende valdkondade keelekasutuse regulatsioonil on isiku keeleõiguste tagamise seisukohast kõige suurem tähtsus.

Kui vaadelda õppekavades ettenähtud eesti keele oskuse taseme saavutamist, siis on haridussüsteemi osa muukeelsete elanike eesti keele oskuse paranemisel olnud kahetsusväärset kombel oodatust tagasihoidlikum.

Kohtla-Järvel nagu ka mitme teise Ida-Virumaa omavalitsuse territooriumil on vene keel inimeste omavahelises suhtlemises esikohal ning selle kasutusala ametlikus asjaajamises on tunduvalt laiem, kui on määratud õigusaktides. Suurejoonelised keeleõppe- ja integratsioonisprogrammid pole keerulist keeleolukorda olulisel määral muutnud. Kui ametlikus suhtluses, asjaajamises ja teeninduses on keelevalik reguleeritud seadustega, siis erasikud valivad omavaheliseks suhtlemiseks keele, mis mõlemale sobib.

Rahvuskoosseis ja keeleoskus

Kohtla-Järve asub Ida-Virumaal ning koosneb kuuest linnaosast: Järve, Ahtme, Oru, Sompa, Kukruse ja Viivikonna. 2000. aasta rahvaloenduse andmetel elab Kohtla-Järvel 47 679 inimest, seega on see rahvaarvult neljas linn Eestis. Linnas elab ligi neljakümne rahvuse esindajaid. Linnaelanikest on 19 939 Eesti kodanikud, 6363 Venemaa kodanikud, määratlemata kodakondsusega on 20 366 isikut, 296 inimesel on muu riigi kodakondsus ning 715 inimese kodakondsus on teadmata. Seega on Eesti kodanike osatähtsus linna elanikkonnas 41,8%. Eestlasi on linnas 8479, venelasi 32 843, muude rahvuste esindajaid 5811 ning 546 isiku rahvus on teadmata. Eestlasi on linnaelanike hulgas nende andmete kohaselt vaid 17,8%.

Rahvuskoosseis kajastub ka elanike keeleoskuses ja keelelises käitumises: emakeelena kõneleb eesti keelt 7010 inimest, vene keelt 38 355 ning soome keelt 269. Teise keelena räägib eesti keelt 11 412, vene keelt 7457 ja soome keelt 674 inimest. Meenutatagu, et emakeelena

¹ 2000. aasta rahvaloenduse andmed.

² Kõik käesolevas artiklis esitatud keelejärelevalve andmed pärinevad Keeleinspektsiooni keeleseaduse täitmise järelevalve andmebaasist, mida peetakse alates 1997. aastast.

oma rahvuse keelt kõnelevate inimeste osatähtsus on rahvuse säilimise olulisemaid näitajaid. Kohtla-Järve puhul on statistika murettekitav: eesti keelt emakeelena kõnelejaid on umbes 1500 inimese võrra vähem kui eestlasi ja see on tervelt 17,3% Kohtla-Järvel elavate eestlaste koguarvust. Eestis tervikuna on emakeelest loobunud eestlaste osakaal tunduvalt väiksem – 2,1%. Suur osa teiste rahvuste esindajaid on üle läinud vene keelele, sest vene keelt emakeelena kõnelejaid on 5500 võrra rohkem kui venelasi. Rahvaloenduse andmetel suudaks eesti keeles suhelda 18 422 (38,6%), vene keeles aga 45 812 (96%) linnaelanikku, mis näitab, et vene keel on sealkandis endiselt rahvustevaheliseks suhtlemiskeeleks.

Kohtla-Järve arengukavast³ nähtub, et linna elanikkond kahaneb ning vananeb (1989. aasta rahvaloendusega võrreldes on elanike arv 14 380 võrra väiksem). Kahanemise põhjustena on mainitud negatiivset iivet ning remigratsiooni, aga ka Eesti-sisest migratsiooni, sest üha kasvava tööpuuduse tõttu asutakse elama Tallinna või Eesti muudesse piirkondadesse. 2001. aastal oli linnaelanikest eakaid, s.o üle 60-aastaseid, 22%. Linna arengukava prognoosib elanikkonna edasist vananemist. See avaldab mõju ka keelekasutusele – eestlaste ja muulaste suhtarv märkimisväärselt ei muutu ning eesti keele oskajate arv linnaelanike hulgas eriti ei kasva.

Neis tingimustes on eriti oluline tagada piirkonnas elavate eestlaste põhiseaduslik õigus eestikeelsele asjaajamisele riigivõimu ja kohaliku omavalitsuse asutustes. Väljavaated selleks on aga kasinad, sest – nagu näitavad Keeleinspeksiooni järelevalve tulemused – need, kellest otseselt sõltub asutuste riigikeelne asjaajamine ja suhtlemine, ei oska eesti keelt seadusega kehtestatud nõuete piires.

Aastatel 1997–2003 kontrollis Keeleinspeksioon 71 Kohtla-Järve linnaametniku eesti keele oskust. Esmakontrollimisel ei vastanud 59 ametniku (83%) keeleoskus kehtestatud nõuetele. Järeldus näitas, et 48 ametnikust ei olnud 41 (85%) oma keeleoskust parandanud. Siit võib järeldada, et Kohtla-Järve linnavalitsuses on eestikeelse asjaajamisega endiselt raskusi.

Vaatamata sellele, et üle 90% linnaelanikest oleks võimeline kasutama vene keelt ja eesti keelega saaks hakkama vaid 38,6%, on Kohtla-Järve siiski Eesti linn ning riigikeele kasutamise nõue kehtib ka siin. Eesti keelt kõneleva linnakodaniku jaoks peaks Kohtla-Järve olema täpselt samasugune linn nagu Tartu või Põlva – kõik avalikud teenused peaksid olema kättesaadavad eesti keeles, linnaametnike, politseinike, arstide, õpetajate ja päästetöötajatega peaks olema võimalik eesti keeles suhelda.

Arvestades Kohtla-Järve püsielanike rahvuskoosseisu ja keeleoskust, oleks raske nõuda, et asjaajamisel ja avalike teenuste osutamisel (nt venekeelsete koolide sisemises asjaajamises ja õppetöö korraldamisel, samuti vene keelt emakeelena kõnelevate linnaametnike ning

³ <http://www.kjlv.ee/?lang=et&page=administration/developmentcontents#1.2%20Rahvastik>

linnaelanike omavahelisel suhtlemisel) loobutaks vene keele kasutamisest sootuks. See oleks vastuolus keeleõigustega ning seesugune samm võiks halvendada avaliku halduse eesti keele kvaliteeti veelgi.

Ka põhiseadus ja keeleseadus võimaldavad võõr- ja vähemuskeeli kasutada, kuid nende võimaluste rakendamist takistavad seadustes esinevad sisulised ja terminoloogilised vastuolud, aga ka seaduste vastuolu piirkonna tegeliku keeleolukorraga.

Õiguslik taust ja Kohtla-Järve keelevalikud

Kui põhiseaduse § 6 sätestab selgelt ja ühemõtteliselt eesti keele staatuse riigikeelena, siis vähemusrahvuste ja püsielanike keeleõigusi käsitlevaid paragrahve 51 ja 52 võib tõlgendada mitmeti. Neis paragrahvides sätestatakse vähemusrahvuse või paikkonna püsielanike enamiku keele kasutamise õigus asjaajamisel ja suhtlemisel.

Järgnev arutelu on kehtivate seaduste seisukohast puhtteoreetiline, sest vähemusrahvuste õigusi käsitlevate paragrahvide rakendamiseks vajalikud tingimused on täitmata: praegu moodustavad Kohtla-Järve Eesti kodanikest venekeelsed elanikud umbes 42% linnaelanikest ja linnavalitsus ei ole pöördunud Vabariigi Valitsuse poole taotlusega kasutada sisemises asjaajamises vene keelt.

Põhiseaduse § 51 alusel on paikkondades, kus vähemalt pooled Eesti kodakondsusega püsielanikest on vähemusrahvusest, igapäev õigus saada riigiasutustelt ja kohalikest omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemusrahvuse keeles. Põhiseadus ei täpsusta suhtlemise vormi, kuid kuni keeleseaduse § 8 täiendamiseni 2001. aasta juunis tõlgendati seda kui õigust saada suulistele küsimustele suulisi vastuseid. Keeleseaduse § 8 uue redaktsiooni lõikes 1, mis reguleerib asjaajamist *võõrkeeles*,⁴ tehakse võõrkeelse avalduse, taotluse või muu dokumendi eestikeelse tõlke nõudmisel erand keeleseaduse §-s 10 nimetatud juhtudel, kuigi viimati nimetatut reguleerib hoopis *vähemusrahvuse keele* kasutamist suulisel ja kirjalikul suhtlemisel. Järelikult võib isik nendes omavalitsustes, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, nõuda suhtlemist selle vähemusrahvuse keeles. Võõrkeelsed dokumendid tuleks asutusel aga igal juhul vastu võtta eestikeelset tõlget nõudmata. Vähemuskeelsed, s.t venekeelsed dokumendid ilmselt võetaksegi, aga kuidas toimida nt inglise-, soome-, saksa- või itaaliakeelsetega? Samuti ei selgu seadusest, mis keeles võõrkeelsele dokumendile vastata tuleb. Seda ei täpsusta ka avaldustele vastamise seadus,⁵ mis nõuab, et märgukiri või avaldus esitatakse asutusele selgesti loetavas kirjas ning et riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud neile adresseeritud märgukirjad ja avaldused registreerima ja neile kirjalikult vastama hiljemalt ühe kuu jooksul. Et aga vähemusrahvusesse kuulumise tingimuseks on kodakondsuse nõue,

⁴ Keeleseaduse § 2 lg 1 alusel on iga keel peale eesti keele võõrkeel, lg 2 aga ütleb, et vähemusrahvuse keel on võõrkeel, mida vähemusrahvusest **Eesti kodanikud** on Eestis põliselt kasutanud emakeelena.

⁵ Avaldustele vastamise seadus, RT I 1994, 51, 857.

suur osa Kohtla-Järve venekeelseid elanikke on aga määratlemata kodakondsusega, siis viide keeleseaduse §-le 10 ei ole siin kohane ning asutustel on õigus nõuda nii võõr- kui ka vähemuskeelsete dokumentide tõlkimist eesti keelde. Kui aga Vabariigi Valitsus annakski omavalitsusele õiguse vähemuskeelseks (venekeelseks) sisemiseks asjaajamiseks, peaks asutustele jääma õigus nõuda võõrkeelsete (inglise, soome, saksa, prantsuse, hispaania jne) dokumentide tõlkimist eesti keelde. Selle on aga keeleseaduse § 8 täiendajad reguleerimata jätnud.

Põhiseaduse § 52 lõige 1 sätestab, et riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste asjaajamiskeel on eesti keel. Lõige 2 kehtestab **erandi** nendele paikkondadele, kus elanike enamiku keel ei ole eesti keel: seal võivad kohalikud omavalitsused seaduses sätestatud ulatuses ja korras kasutada sisemise asjaajamiskeelena selle paikkonna püsielanike enamiku keelt. Neid sätteid keeleseaduse §-ga 11 võrreldes selgub mitmeid erinevusi. Kui põhiseaduse § 52 lubab sisemise asjaajamiskeelena kasutada *paikkonna püsielanike enamiku keelt*, siis keeleseadus lubab kasutada sisemise asjaajamise keelena kohaliku volikogu ettepanekul ja Vabariigi Valitsuse otsusel *eesti keele kõrval omavalitsusüksuse püsielanike enamiku moodustava vähemusrühvuse keelt*. Need on eri asjad. Püsielaniku puhul ei ole kodakondsus oluline, vähemusrühvuse kultuuriautonomia seadusest tulenev vähemusrühvuse määratlus⁶ aga ütleb, et vähemusrühvuseks käsitletakse Eesti kodanikke. Mõistete mitmeti tõlgendatavus teeb keelevaliku vähemuskeelse enamusega kohalikes omavalitsustes keerukaks. Arvamus, et paikkonna elanike enamiku keele kasutamise lubamist sisemise asjaajamiskeelena eesti keele kõrval takistab vähemusrühvuse definitsioonis sisalduv kodakondsuse nõue, ei ole kooskõlas põhiseadusega. Samuti ei sea põhiseadus tingimust, et püsielanike enamiku keelt tohib kasutada eesti keele kõrval. Kas keeleseaduse §-s 11 seatud piiranguid saab käsitada põhiseaduses viidatud ulatuse ja korra kindlaksmääramisena või on see paragrahv vastuolus põhiseaduse §-ga 52? Samas on oluline rõhutada, et § 52 lõikes 1 sätestatud eestikeelse asjaajamise kohustus kehtib ka sama paragrahvi lõikes 2 nimetatud kohalikes omavalitsustes.

Kui aga oletada, et vastuolu ei ole ja käsitada põhiseaduses nimetatud ulatusena keeleseaduse §-s 11 sätestatud tingimust, et paikkonna püsielanike enamiku keelt kasutatakse sisemises asjaajamises eesti keele kõrval, ja rahuldada kohaliku omavalitsuse sellekohane taotlus, võiksid linna asutused sisemises asjaajamises kasutada sisuliselt ainult vene keelt. Kuna keeleseadus sätestab, et seda võib teha eesti keele kõrval, tuleb Kohtla-Järvel tagada kõigepealt eestikeelne asjaajamine ning alles seejärel võiks hakata arutama vähemuskeele kasutamise lubamist sisemises asjaajamises. Kuid seejuures jääb selgusetuks, kuidas vene keele kasutamine eesti keele kõrval võiks tegelikkuses välja näha – kas resolutsioonid ja

⁶ Vähemusrühvuse kultuuriautonomia seadus, RT I 1993, 71, 1001; § 1: „Vähemusrühvuseks käsitletakse Eesti kodanikke, kes elavad Eesti territooriumil; omavad kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga; erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest; on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.“

täitmismärked laekunud dokumentidel ja kirjadel, toimikute loetelud, kirjade registreerimine, samuti ka ametnikevaheline suuline suhtlus nt koosolekul peaks olema kahes keeles?

Seega ei ole linnal kehtivate seaduste järgi kohustust tagada vähemuskeelset asjaajamist ja suhtlemist. Linnaametnikud peaksid oskama eesti keelt keeleseaduse § 5 lõike 2 alusel vähemalt kesk- või kõrgtasemel. Tegelikult toimub sisemine asjaajamine ja tihti ka asutustevaheline asjaajamine vene keeles. Eespool kirjeldatud terminoloogiline segadus ei võimalda aga sellele ühest hinnangut anda.

Erinevalt linnaametnikest ei pea Kohtla-Järve linnavolikogu liikmed eesti keelt oskama, sest nõue tühistati 2001. aasta lõpus. Küll aga peavad nad eesti keelt kasutama, sest kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 23 lõige 7 sätestab, et volikogu määrused ja otsused ning istungite protokollid vormistatakse eesti keeles. Nendes omavalitsustes, kus püsielanike enamiku keel ei ole eesti keel, võidakse volikogu istungite protokollid lisaks eesti keelele vormistada ka püsielanike enamiku moodustava vähemusrahvuse keeles. Paragrahvi 41 alusel on kohalike omavalitsuste asjaajamiskeel eesti keel. Volikogu ja valitsuse istungid toimuvad eesti keeles. Viidates keeleseaduse §-le 11 võib volikogu ettepanekul omavalitsuse sisemise asjaajamise keelena kasutada püsielanike enamiku moodustava vähemusrahvuse keelt. Sel juhul võivad volikogu ja valitsus otsustada istungite töö osalise või täieliku tõlkimise vähemusrahvuse keelde. Et linna püsielanike enamiku keel ei ole eesti keel, võidakse volikogu istungite protokollid lisaks eesti keelele vormistada ka püsielanike enamiku moodustava vähemusrahvuse keeles.

Ka linnavalitsuse istungid peavad toimuma eesti keeles. Vähemuskeelt sisemise asjaajamise keelena võib kasutada keeleseaduse §-s 11 sätestatud juhul, seega peaks olema tegemist vähemusrahvuse keelega, mitte püsielanike enamiku keelega. Selle küsimuse aga lahendavad põhiseaduse § 52 ning keeleseaduse § 11 erinevalt, peale selle tekitab lisaraskusi mõiste *sisemise asjaajamise keel* ebamäärasus⁷.

Seega peavad eesti keele oskuse nõudest vabastatud linnavolikogu liikmed siiski suutma töötada eesti keeles. Mis paneb venekeelsed poliitikud volikogudes tööle eesti keeles, kui nad eesti keelt oskama ei pea, – see küsimus on siiani vastusetu.

Nagu näeme, seisab kohalik omavalitsus keelekasutust reguleerivate sätete rakendamisel raske probleemi ees: põhiseadus sätestab küll ühemõtteliselt igäühe eestikeelse suhtlemise õiguse ja eestikeelse asjaajamise kohustuse, kuid kahjuks ei ole keeleseaduses, kohaliku omavalitsuse korralduse seaduses ja põhiseaduses esinevate lahknevuste tõttu niisama selge vähemuskeele, püsielanike enamiku keele ja võõrkeele kasutamise õigus, ulatus ega viis.

⁷ Keeleseaduse mõistete üle arutles autor artiklis „Riigikeel on riigi keel“ (Õiguskeel nr 1, 2002).

Kool – tuleviku keelekeskkonna kujundaja

Palju parem pole ka nende inimeste riigikeeleoskus, kellele Eesti riik on usaldanud noorele põlvkonnale hariduse andmise Kohtla-Järve koolides ja lasteaedades. Kohtla-Järvel on kolm põhikooli ja seitse gümnaasiumi, kus linna arengukava andmetel õpib sel õppeaastal 6575 õpilast (1070 eesti ja 5505 vene keeles), peale selle õhtukeskkool ning 14 lasteaeda. 2000. aastal kontrolliti lasteaiatöötajate eesti keele oskust ja tehti kindlaks, et 201 töötajast oskas ametikohale kehtestatud kesktaseme nõuete piires eesti keelt vaid 24, kahes lasteaias polnud ühtegi töötajat, kes osanuks eesti keelt nõutaval tasemel.

Alates 1998. aastast on kontrollitud ka eesti keele õpetajate eesti keele oskuse vastavust keeleseaduse nõuetele. See võib esmapilgul tunduda üsna imeliku ettevõtmisena, sest eeldatavasti peaks eesti keele õpetajaks õppima eesti keeles. Ometi selgus, et 1998. aastal oli 43-st eesti keele õpetajast ainult kümnel erialane (gümnaasiumi eesti keele kui teise keele õpetaja) kõrgharidus ning nõuetele mittevastava eesti keele oskusega eesti keele õpetajaid töötas 11 koolis kokku 12. Nüüdseks on nõutavast madalama eesti keele oskusega küll vaid üks eesti keele õpetaja.

1999. aastal kontrollitud Kohtla-Järve koolide õppealajuhatajaist ei vastanud kutseoskuse nõuetele mitte ühegi keeleoskus, kümnest koolidirektorist oskas vaid neli eesti keelt nõuetele vastavalt. Praegustel andmetel oskab 25 koolidirektorist ja lasteaiajuhatajast eesti keelt kehtestatud nõuete ulatuses ainult 13.

Viimati kontrolliti 2002. aasta märtsist 2003. aasta aprillini Kohtla-Järve üldhariduskoolide aineõpetajate eesti keele oskust. Selgus, et 76% riigikeeleoskus ei vastanud kehtestatud nõuetele: 338 õpetajast peab oma keeleoskust parandama 258.

Teine raske küsimus hariduses on õppekeele valik. Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse §-le 9 on kohalikul omavalitsusel küllaltki suured volitused kooli õppekeele valikul. Põhikoolis, põhikooli astmetes ja põhikooli klassides võib õppekeeleks olla mis tahes keel. Arvestades Kohtla-Järve elanikkonna rahvuskoosseisu, on linnal õigus luua vene õppekeelega lasteaedu ja põhikooli. Et aga põhiseaduse § 37 kohaselt on igaühel õigus saada eestikeelset õpetust, tuleb see tagada nii eestlastele kui ka neile muulastele, kes soovivad oma lapse panna eestikeelsesse kooli või lasteaeda. Gümnaasiumiastme õppekeel on seaduse järgi eesti keel, venekeelsete gümnaasiumide üleminek eestikeelsele õppele on kavandatud alates 2007./2008. õppeaastast. Eesti keel loetakse kooli õppekeeleks, kui vähemalt 60% õppekava mahust õpetatakse eesti keeles. Viimane õppekeelt puudutav seadusemuudatus 2002. aasta 26. märtsist sätestab aga, et gümnaasiumi õppekeel on eesti keel, kuid munitsipaal-kooli gümnaasiumiastmes ja munitsipaal-kooli gümnaasiumiastme üksikutes klassides võib õppekeeleks olla mis tahes keel. Loa muukeelseks õppetööks annab Vabariigi Valitsus kohaliku omavalitsuse volikogu taotluse alusel. Niisuguse ettepaneku peab kohaliku omavalitsuse volikogule tegema gümnaasiumi hoolekogu. Seega algab küll 2007./2008. õppeaastal venekeelse gümnaasiumi üleminek eestikeelsele õppele, kuid gümnaasiumis, mille õppe-

keel peaks olema eesti keel, ei pea õppetöö toimuma eesti keeles, kui Vabariigi Valitsus kohaliku volikogu taotluse rahuldab. Seega on venekeelse gümnaasiumi üleminek eestikeelsele õppele peaaegu vabatahtlik. Nende otsuste valgusel omandab õpetajate eesti keele oskus erilise tähenduse, sest seni, kuni õpetajad ja koolijuhid ei oska ise eesti keelt, ei ole loota ka vene noorte eesti keele oskuse paranemist. Eesti keele õpe venekeelses hariduses peaks saama oluliseks riiklikuks prioriteediks, sest pole ju mõeldav, et XXI sajandi Eesti koolis võib töötada või selle kooli lõpetada eesti keelt oskamata.

Kui aga noored linnakodanikud lõpetavad gümnaasiumi ilma eesti keele oskuseta, on nende võimalused eestikeelse kõrghariduse omandamiseks piiratud ning piiratud on ka võimalused leida tööd linnaametnikuna, õpetajana või muudel kutsealadel, kus töötamiseks on vajalik hea eesti keele oskus. Nende kutsealade töötajatest sõltub otseselt eestikeelse asjaajamise ja suhtlemise tagamine linnas. Tegemist on omamoodi surnud ringiga. Väljapääsu võti on nii riigi kui ka kohalike haridusjuhtide käes.

ILMAR TOMUSK,
Keeleinspektsiooni peadirektor

PRANTSUSE KEEL JA PRANTSUSE PÕHISEADUS

Prantsuse põhiseadus näeb oma artikli 2 lõikes 1 ette, et *Vabariigi keel on prantsuse keel*.¹ See sõnastus, mis annab prantsuse keelele põhiseadusliku staatuse ja keele säilimise kõrgeima õigusliku tagatise, on sarnane Eesti Vabariigi põhiseaduse § 6 sõnastusega, mille järgi *Eesti riigikeel on eesti keel*.²

Kuigi mõlemad riigid pööravad suurt tähelepanu oma keele kui riikliku kultuuripärandi ja identiteedi osa kaitsele, on märkimisväärne, et Prantsuse põhiseadustes ei ole varem prantsuse keelt riigikeeleks nimetatud, nagu seda on eesti keele kohta tehtud Eesti põhiseadustes.³

Miks see nii on olnud? Miks ka kehtiv Prantsuse põhiseadus ei maininud prantsuse keelt oma väljakuulutamise ajal, s.o 4. oktoobril 1958? Miks lisati põhiseadusesse lõige prantsuse keele kohta alles 1992. aastal? Kõik see nõuab selgitusi ja sellest tuleks alustada. Seejärel vaadeldgem õiguslikke tagajärgi, mis tulenevad prantsuse keele põhiseaduslikust seisundist.

1. Keelesätte väljajäämine põhiseadusest

Nagu öeldud, ei määratletud prantsuse keelt riigikeelena 1958. aastal vastuvõetud ja väljakuulutatud põhiseaduses. Selles ei ole midagi eriskummalist, sest ka paljude teiste Euroopa riikide põhiseadustes ei ole riigikeelt sätestatud. Niisugune säte puudub näiteks Itaalia, Kreeka, Luksemburgi, Rootsi, Norra, Hollandi, Saksamaa, Taani, Tšehhi ja Ungari põhiseaduses. Kuid paljude riikide konstitutsioonis on see olemas.⁴

Keelesätte väljajäämise põhjused

Et Prantsuse põhiseaduses kuni 1992. aastani keelesäte puudus, võib tunduda kummaline, kui arvestada prantslaste praegust muret oma keele pärast ning nende pingutusi selle kaitseks.⁵

¹ Prantsuse keeles “La langue de la République est le français.”

² Vt Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, Õigusteabe AS, Tallinn 2002.

³ 1920. aasta põhiseaduse § 5: *Eesti Vabariigi riigikeeleks on eesti keel*; 1938. aasta põhiseaduse § 5: *Eesti riigikeeleks on eesti keel*. **R. Maruste**. Põhiseadus ja selle järelevalve. Tallinn 1997.

⁴ Nt peale Eesti Vabariigi põhiseaduse on see olemas veel Austria (põhiseaduse art 8), Bulgaaria (põhiseaduse art 3), Hispaania (põhiseaduse art 3), Horvaatia (põhiseaduse art 12), Iirimaa (põhiseaduse art 8), Leedu (põhiseaduse art 14), Läti (põhiseaduse art 4), Malta (põhiseaduse art 5), Poola (põhiseaduse art 27), Rumeenia (põhiseaduse art 13), Slovakkia (põhiseaduse art 6), Sloveenia (põhiseaduse art 11), Soome (põhiseaduse art 17), Šveits (põhiseaduse art 4) põhiseaduses.

⁵ Vt nt **K. Ross**. Ka prantslastel on keelemured. – Õiguskeel 1996, nr 3, lk 7.

Keelesätte puudumise põhjus ei olnud selles, et põhiseaduse koostajad ei oleks seda põhiseaduse vääriliseks hinnanud, vaid pigem selles, et küsimus ei kerkinud üldse esile. Olid olemas vanad, aga kehtivad õigusaktid, mis keeleprobleemid oma seadusjõuga ära lahendasid. Prantsuse keel kui riigikeel oli nii enesestmõistetav, tema seisund riigikeelena nii kindel, et keegi ei tulnud selle pealegi, et Prantsusmaa riigikeel võiks olla mingi muu keel peale prantsuse keele üksnes seepärast, et põhiseadus prantsuse keelt riigikeelena ette ei näe.

Ka 1958. aasta põhiseaduse koostajad ei tundnud vajadust seda sätet sisse kirjutada põhjusel, et kõik oli seadustes juba ammu kirjas. Esimene ja kahtlemata kõige tähtsam asjakohane õigusakt oli 1539. aastal François I valitsemisajal vastuvõetud seadus,⁶ mille kohaselt pidid kohtumenetlus- ja muud õigusaktid olema kirjutatud prantsuse keeles. Järgmised õigusaktid prantsuse keele kohta ilmusid alles pärast Suurt Prantsuse revolutsiooni.⁷ Need ei toonud suuri muudatusi, pigem kordasid François I seaduse sisu, nähes ette, et kõik Prantsuse Vabariigi territooriumil avaldatud avalikud aktid peavad olema prantsuse keeles.

Need vanad seadused ei oleks olnud 1958. aasta põhiseaduse koostajate jaoks olulised, kui kohtud ei oleks neid pidevalt kasutanud: François I seadusel ja revolutsioonijärgsetel õigusaktidel oli seadusjõud eelkõige kõrgemate kohtute praktika tõttu. Selle näitena võiks esitada 1859. aasta kassatsioonikohtu otsuse,⁸ milles revolutsioonijärgsetest õigusaktidest tuletati oluline õiguspõhimõte, kindlustamaks korralise õigusemõistmise ja riigikeele ühtsus.

Arvatavasti täitsid nimetatud õigusaktid oma keelekaitselist eesmärki XX sajandi keskpaigani, tagades omal moel Prantsuse Vabariigi ühtsuse ja jagamatuse. Nende õigusaktide eduka toimimise tõttu tundus mõttetu käsitleda sama teemat ka põhiseaduses.

Tollaegseid meeoleolusid toetas ka prantslaste suhtumine normide hierarhiasse. Alates 1789. aasta inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonist, mille artikkel 6 sätestab, et seadus on üldise tahte väljendus, peetakse kõrgeimaks normiks seadust, mitte põhiseadust.⁹ Seaduse üliluslikkuse põhimõte kestis Prantsusmaal kuni 1958. aastani. Praegune Prantsuse põhiseadus kehtestab põhiseaduse üliluslikkuse, millest annab tunnistust kas või Konstitutsiooninõukogu (*Conseil constitutionnel*) järelevalve seaduste toimimise üle.

Seaduse üliluslikkuse põhimõtte järgimist võib täheldada põhiseaduse koostajate suhtumises prantsuse keele küsimusse. Kuna seadused seda küsimust juba reguleerivad, peeti prantsuse keelt piisavalt kaitstuks, selle säilimine ja edasiarenemine tundus olevat küllaldaselt tagatud.

⁶ *Ordonnance de Villers-Cotterêts.*

⁷ *Décret du 2 thermidor an II; arrêté du 24 prairial an XI.*

⁸ Kohtuasjas *Giogi c. Masaspino*, 4.08.1859, Dalloz 1859, II, p. 453.

⁹ See on nn traditsiooniline Prantsuse legitsentrism ehk seaduskeskus.

Keelepoliitika algus ilma põhiseadusliku aluseta

Keelesätte väljajäämine 1958. aasta põhiseadusest ei takistanud tõepoolest prantsuse keele kaitse ja leviku poliitika elluviimist. Selleks loodi mitmeid institutsioone.

1984. aastani tegutses Prantsuse Keele Ülemkomitee. Selle ülesanne oli edendada muu hulgas ka prantsuse keele kaitset ja levikut.¹⁰ Et komitee tegevus ei olnud kuigi efektiivne, loodi selle asemele 1984. aastal kaks institutsiooni: Prantsuse Keele Konsultatiivkomitee ja Prantsuse Keele Peakomisjon.

Konsultatiivkomitee üks ülesanne oli uurida prantsuse keele kasutamise, rikastamise, edendamise ja levitamise probleeme nii Prantsusmaal kui ka väljaspool Prantsusmaad. Teiseks tuli tal välja töötada võõrkeeltega seonduv poliitika. Konsultatiivkomitee oli pädev esitama ettepanekuid ja soovitusi ning andma peaministri või haridusministri taotlusel asjakohaseid arvamusi. 1989. aastal muutis Konsultatiivkomitee oma nimetuse ja tegutseb nüüd peaministri juures Prantsuse Keele Ülemnõukogu nime all.¹¹

Prantsuse Keele Peakomisjoni ülesanne oli edendada ja suunata prantsuse keele levitamiseks ja kasutamiseks tehtavat tööd. Nüüd teeb seda Prantsuse Keele ja Prantsusmaa Keelte Peaesindus, mis tegutseb alates 1996. aastast Kultuuriministeeriumi haldusalas. Lisaks sellele teostab Peaesindus järelevalvet 1994. aasta keeleseaduse kohaldamise üle.¹²

Keelepoliitika elluviimiseks anti ka asjakohaseid õigusakte. Kõige olulisem neist enne 1992. aasta põhiseaduse täiendust oli 1975. aasta 31. detsembri seadus prantsuse keele kasutamise kohta. Seda seadust nimetatakse eelnõu algatajate Pierre Bas' ja Marc Laurioli nime järgi Bas-Laurioli seaduseks.¹³

Hoolimata institutsionaalsest ja seadusandlikust „varustatusest“, hakati 1990. aastate algul tundma vajadust tõsta prantsuse keele kaitse tasandit. Tundus, et prantsuse keele kaitsmise seaduslikud raamid on liiga kitsad ja ebapiisavad selleks, et keel võiks täita tõhusalt oma funktsiooni. Asjakohase sätte viimine põhiseadusse muutus hädavajalikuks.

¹⁰ *Prantsuse Keele Ülemkomitee - Haut comité de la langue française* loodi 1966. aastal kui esimene prantsuse keele kaitse ja leviku poliitika institutsioon ja tegutses kuni 1973. a nimetuse all Prantsuse Keele Kaitse ja Levitamise Ülemkomitee – *Haut comité pour la défense et l'expansion de la langue française*.

¹¹ Nimemuudatused: aastatel 1984–1989 *Comité consultatif pour la langue française – Prantsuse Keele Konsultatiivkomitee*, alates 1989. aastast *Conseil supérieur à la langue française – Prantsuse Keele Ülemnõukogu*.

¹² Nimemuudatused: aastatel 1984–1989 *Commissariat général à la langue française – Prantsuse Keele Peakomisjon*; aastatel 1989–2001 *Délégation générale à la langue française – Prantsuse Keele Peaesindus* ja alates 2001. aastast *Délégation générale à la langue française et aux langues de France – Prantsuse Keele ja Prantsusmaa Keelte Peaesindus*.

¹³ Loi n° 75-349 du 31 décembre 1975 relative à l'emploi de la langue française (loi Bas-Lauriol), J.O. 4 janvier 1976, p. 189.

2. Prantsuse keele kaitse sätestamine põhiseaduses

25. juunil 1992 võttis Kongress ehk parlamendi mõlema koja – Rahvusassamblee ja Senati – ühisistung vastu põhiseaduse muutmise seaduse,¹⁴ mille kohaselt lisati artiklile 2 lõige 2 järgmises sõnastuses: *Vabariigi keel on prantsuse keel*.

See säte, mis on nüüd põhiseaduse artikli 2 lõikes 1,¹⁵ lisati koos Prantsuse Vabariigi kolme sümboli – riikliku embleemi (sini-valge-punase lipu), riigihümni (*La Marseillaise*'i) ja vabariigi juhtlause (vabadus, võrdsus, vendlus) – regulatsioonidega. Prantsuse keele põhiseaduslik tunnustamine Prantsuse Vabariigi sümbolina oli siiski pigem varasema traditsiooni kinnitus, sest nii nagu teisi sümboleid peeti ka prantsuse keelt riikliku identiteedi koostisosaks. Ainuke erinevus teiste sümbolitega võrreldes oli see, et põhiseaduslik kinnitus ei tulnud 1946. aastal, vaid peaaegu pool sajandit hiljem – 1992. aastal.

Prantsuse keel ja Euroopa Liit

Hämmastav on, et valitsus kui 1992. aasta põhiseaduse muutmise algataja ei näinud algselt ette sätet prantsuse keele kohta. Alguses oli mainitud eelnõu eesmärk muuta põhiseadust Konstitutsiooninõukogu otsuse kohaselt¹⁶ ainult niivõrd, kuivõrd seda oli vaja Euroopa Liidu (Maastrichti) lepingu ratifitseerimiseks. Põhiseadusse keelesätte lisamise ettepaneku esitasid hoopis opositsionisaadikud, keda toetasid parlamendi enamus ja valitsus. Prantsuse keele sätte lisamise kokkulepe saavutati parlamendi opositsiooni ja koalitsiooni üksmeele väljendusena.

Parlamendiliikmed kasutasid Euroopa Liidu lepingu ratifitseerimisega seonduvat debatti selleks, et kõrvaldada see, mida ettepaneku algatajad nimetasid „põhiseaduse puuduseks ja seadusandja unustamiseks.“ Keelesätte märkamatu väljajäämine 1958. aasta põhiseadusest muutus 1992. aastal Euroopa Liidu kontekstis lausa ohtlikuks. Debatis esiletoodud seisukohti võib kokku võtta vanasõnaga „Parem karta kui kahetseda“. Parem võtta ennetavalt tarvitusele tõhusaimad abinõud prantsuse keele, kultuuri ja identiteedi kaitseks kui loota, et tänapäevane seadusloome saab hakkama ilma põhiseadusliku toeta.

Prantsuse keele kaitsmise abinõusid tuli kohandada Euroopa ühinemise poliitilise, juriidilise ja majandusliku reaalsusega. Tähelepanuväärne on ka see, et prantsuse keele kaitse ei olnud enam nii oluline Prantsusmaa ühendamise seisukohalt, vaid oli omandanud uue eesmärgi.

Asjaolu, et põhiseaduse muutmise eelnõu muutmise ettepaneku algatajad olid mures prantsuse keele seisundi halvenemise pärast võõrkeelte, eriti inglise keele pealetungi tõttu, ei

¹⁴ Loi constitutionnelle n° 92–554, J.O. 26. juin 1992, p. 8406.

¹⁵ 1995. aasta 4. augusti põhiseaduse muutmise seaduse artiklist 8-II tulenes, et põhiseaduse artikli 2 lg 1 sai artikliks 1. Artikli 2 ülejäänud lõiked moodustasid uue põhiseaduse artikli 2. Vt Loi constitutionnelle n° 95–88, J.O. 5. août 1995, p. 11744.

¹⁶ Cons. const., décis. n° 92–308 DC du 9 avril 1992, Maastricht I, Rec. Cons. const., p. 55.

tähenda, et Euroopa Liit ei annaks liikmesriikide identiteedi kaitsmiseks piisavalt tagatise. Euroopa Liidu leping ei ohusta ei liikmesriikide riigikeeli ega nende identiteeti. Vastupidi, Euroopa Liidu leping sätestab, et Euroopa Liit austab Euroopa rahvaste kultuuri (preambuli lg 6) ja liikmesriikide rahvuslikku omapära (art 6 lg 3).

Tuleb tõdeda, et liikmesriikide riigikeeled ei ole ohus. Nagu selgub Euroopa Liidu põhiõiguste hartast,¹⁷ milles Euroopa Liit on selgelt seadnud eesmärgiks austada keelelist mitmekesisust,¹⁸ osutub Euroopa Liidu õiguse areng hoopis liikmesriikide riigikeelte kaitsjaks.

Prantsuse keel ja frankofoonia

Peale prantsuse keele õiguste kaitsmise Euroopa Liidus pidi keele põhiseadustamine näitama Prantsusmaa tahet edendada prantsuse keelt ja kinnitada oma erilist seotust prantsuskeelsete rahvaste ühendusega – frankofooniaga.

Prantsuskeelsete rahvaste ühenduse suhtes võis prantsuse keele põhiseadusest väljajäämist tõlgendada kui Prantsusmaa moraalsete kohustuste täitmata jätmist. Selle kinnituseks viidakem Léopold-Sédar Senghor, Senegali Vabariigi endise presidendi ja Prantsuse Akadeemia liikme arvamusele, et Prantsusmaa peab prantsuse keelt kaitsma nii sellepärast, et see on prantslaste keel, kui ka sellepärast, et see on rohkem kui 150 miljoni inimese keel väljaspool Prantsusmaad.¹⁹ Mitmete prantsuskeelsete Aafrika riikide, nagu Benini, Gaboni, Kongo-Brazzaville'i, Mali või Senegali põhiseadused sätestasid, et nende riigikeeleks on prantsuse keel. Nende riikide seisukohast lähtuvalt peeti keelesätte väljajäämist prantsuse põhiseadusest eriti kahetsusväärseks.

Põhiseaduse muutmise eelnõu muutmise ettepaneku algatajad väljendasid ausat tahet rahustada prantsuskeelse ühenduse muresid, sõnastades sätte nõnda: *Prantsuse keel on vabariigi keel*.²⁰ Sõnastus kutsus aga parlamendi ülemkoja ehk Senati liikmete hulgas esile kriitika, sest seda peeti liiga Prantsusmaa-keskseks. Mõned Senati liikmed tõlgendasid seda nii, et prantsuse keel on ainult Prantsuse Vabariigi keel, mis ei olnud muudatuse ettepaneku algatajate tahe. Pärast vaidlusi olid Senati ja Rahvusassamblee liikmed nõus asendama vaieldava sõnastuse neutraalsemaga: *Vabariigi keel on prantsuse keel*.

¹⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta piduliku proklamatsiooniga on võimalik tutvuda väljaandes EÜT nr 2000/C – 364/01, 18.12.2000. Eestikeelne variant: Euroopa Liit – Lepingud. Eesti Õigustõlke Keskus, 2002, lk 345.

¹⁸ EL-i põhiõiguste harta preambuli lg 3: “Liit toetab nende ühiste väärtuste säilitamist ja arendamist, austades samal ajal Euroopa rahvaste kultuuride mitmekesisust, samuti liikmesriikide riiklikku identiteeti”; art 22: “Liit austab kultuurilist ja keelelist mitmekesisust”; art 41 lg 4: “Igaühel on õigus pöörduda liidu institutsioonide poole ühes asutamislepingute keeltest ning tuleb vastata samas keeles”. Euroopa Liidu ja keelelise mitmekesisuse kohta vt: **A. Fenet**. Diversité linguistique et construction européenne. Revue trimestrielle de droit européen (R.T.D.E.) 2001, nr 2, pp. 235–269.

¹⁹ **J.-M. Pontier**. Droit de la langue française. p. 20.

²⁰ Prantsuse keeles “Le français est la langue de la République”.

3. Prantsuse keele põhiseaduslikust staatusest tulenevad õiguslikud tagajärjed

Põhiseadusse lisatud lause – *Vabariigi keel on prantsuse keel* – ei ole pelgalt deklaratsioon. Tal on siduv õiguslik dimensioon. Põhiseaduse artikli 2 lõikest 1 tulenevad prantsuse keele suhtes kaht liiki kohustused:²¹ ühelt poolt need, mida seadusandja ei tohi teha, teisalt need, mida seadusandja peab tegema.

Mida seadusandja ei tohi teha

Seadusandja ei tohi sätestada, et Prantsusmaal kehtib riigikeelena mingi muu keel peale prantsuse keele. Sätest tuleneb, et muu keel ei saa olla kohustuslikult kasutatav avalikus sfääris prantsuse keele asemel või sellega paralleelselt.

Kuigi võimalus, et seadusandja kehtestaks riigikeelena prantsuse keele asemel teise keele, on ebareaalne, lausa mõeldamatu, ei ole teiste keelte kasutamise võimalus prantsuse keele kõrval avalikus sektoris enam kaugeltki ainult teoreetiline. Probleem kerkis esile seoses prantsuse regionaalkeeltega (nt bretooni, elsassi, katalaani ja korsika keel) siis, kui Prantsusmaa kavatses pärast allakirjutamist 7. mail 1999 ratifitseerida Euroopa Nõukogu poolt 5. novembril 1992 vastuvõetud regionaal- või vähemuskeelte Euroopa harta.²² Prantsuse põhiseaduslikkuse järelevalve organ Konstitutsiooninõukogu otsustas pärast president Jacques Chiraci pöördumist põhiseaduse artikli 54 kohaselt, et nimetatud harta on vastuolus põhiseaduse artikli 2 lõikega 1, sest sätestab õiguse kasutada regionaal- või vähemuskeelt nii era- kui ka avalikus sektoris.²³

Kuigi 1992. aasta põhiseadust muutes ei soovitud tegutseda regionaalkeelte kasutamise vastu, on nüüd tekkinud olukord, kus riigikeele eksklusiivsust kehastav prantsuse keele põhiseaduslik staatus on kujunenud takistuseks regionaalkeelte kasutamisele avalikus elus.

Mida seadusandja peab tegema

Põhiseaduse artikli 2 lõikest 1 võib tuletada ka seadusandja kohustuse näha ette ja võtta tarvitusele abinõud, et viia ellu selle põhiseadusliku normi sisu. Asjaolust, et vabariigi keel on prantsuse keel, tuleneb Prantsusmaal viibivate isikute õigus kasutada prantsuse keelt, s.o õigus rääkida, kuulata ja lugeda prantsuse keeles. Selle õiguse rakendumise peab seadusandja tagama. Nii ta tegigi 1994. aasta 4. augusti seadusega,²⁴ mis tegelikult asendab 1975. aasta Bas-Laurioli seaduse.

²¹ Vt J-M. Pontier. *Droit de la langue française*, pp. 38–39.

²² European Treaty Series (ETS)/ 148. Mitteametlik tõlge eesti keelde, vt: Valimik Euroopa Nõukogu lepinguid. Tallinn 1999.

²³ Cons. const., décis. n° 99–412 DC, 15 juin 1999, J.O. 18 juin 1999, p. 8964.

²⁴ nn Touboni seadus, tollaegse kultuuriministri Jacques Touboni nime järgi.

See seadus ei ole aga täielikult kohaldatav avalikus sektoris. Konstitutsiooninõukogu leidis,²⁵ et 1994. aasta 4. augusti seadus rikub 1789. aasta inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni artiklis 11 ettenähtud mõtte- ja sõnavabaduse põhimõtet ning on vastuolus põhiseadusega niivõrd, kui võrd seadusandja teeb ametliku terminoloogia kasutamise kohustuslikuks nii avalik-õiguslikele isikutele kui ka eraisikutele. Konstitutsiooninõukogu sai uue võimaluse selgitada põhiseaduse artikli 2 lõike 1 ulatust, täites 1999. aasta põhiseaduslikkuse järelevalve kohustust eespool mainitud regionaal- või vähemuskeelte Euroopa harta üle. Selles otsuses asub Konstitutsiooninõukogu selgelt seisukohale, et prantsuse keele kasutamine on ühelt poolt kohustuslik vaid avalik-õiguslikele isikutele ja eraisikutele, kes täidavad avaliku teenistuse ülesandeid, teisalt isikutele nende suhetes riikliku või kohaliku haldusastutusega (nt linnavalitsuse või kohtutega) ja kõigi avalike teenistustega (nt elektri- või raudtee-ettevõtetega).²⁶

Seadusandja peab ühendama prantsuse keele kaitsmise põhimõtted inimeste põhiõiguste ja -vabadustega, eriti 1789. aasta inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis sisalduva sõnavabadusega.

RODOLPHE LAFFRANQUE,
TÜ Õigusinstituudi lektor

Kirjandust teema kohta

1. **G. Carcassonne.** La protection de la langue française et le respect des libertés. – Commentaires, Été 1995 (70), p. 331.
2. **J. Camby.** Le Conseil constitutionnel et la langue française. Revue du droit public, 1994, p. 1663.
3. **Y. Claisse.** Le droit et la langue française. – Les petites affiches, 22 avril 1994, p. 19.
4. **M. Clapie.** Le Conseil constitutionnel, le libéralisme et liberté d’expression. – Revue administrative, 1994, p. 472.
5. **R. Debbasch.** La reconnaissance constitutionnelle de la langue française. – Revue française de droit constitutionnel, 1992, p. 457.
6. **R. Debbasch.** La constitution, la langue française et la liberté d’expression. – Semaine juridique (JCP), 1994, II, 22359.
7. **J. Faberon.** La protection juridique de la langue française. – Revue du droit public, 1997, p. 323.
8. **D. Latournerie.** La langue française et le droit. – Etudes et documents du Conseil d’Etat, n° 36, 1984–1985, p. 87.
9. **F. Mélin-Soucramanien.** La république contre babel. – Revue du droit public, 1999, p. 985.
10. **J. Pontier.** Droit de la langue française. – Dalloz (collection Connaissance du droit), Paris 1997.
11. **K. Ross.** Ka prantslastel on keelemured. – Õiguskeel 1996, nr 3, lk 7.

²⁵ Cons. const., décis. n° 94–345 DC, 29 juillet 1994, RJC I-595.

²⁶ Konstitutsiooninõukogu selle otsuse kommentaari kohta vt: **F. Mélin-Soucramanien.** La République contre Babel (à propos de la décision du Conseil constitutionnel n° 99–412 DC, 15 juin 1999, *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*). RDP 1999, p. 985.

METAFOORNE TÄHENDUSÜLEKANNE OSKUSKEELENDIS ehk JÄTKEM VÕTMED VÄLJAPOOLE ...

Eristatakse kaht stiili: ilukirjandusstiili ja tarbestiili. Ilukirjandusstiilile on omane kujundlikkuse taotlemine. Poetilised epiteedid, võrdlused, metafoorid, hüperboolid jms muudavad ütlemissel piltlikuks, võimaldavad sõnamänge ja ergutavad kujutlusvõimet, olles väärtus omaette.

Tarbestiil, mida peab järgima oskuskeel, püüab täpsuse huvides liigset kujundlikkust vältida, olla asjalik ja selge. Ometi imbub kõnekujundeid sinnagi. Mida asjast arvata?

Sageli on kujundlikkusel teatav mnemooniline väärtus. Näiteks börsiterminoloogias nimetatakse *tõususekulante* (spekulante, kes püüavad just tõusvate kursside puhul börsil kasu lõigata) kas *börsihärgadeks* või lihtsalt *härgadeks* ja *langusekulante* (spekulante, kes püüavad teenida just langevate kursside puhul) *börsikarudeks* või ka lihtsalt *karudeks*. Sama rida jätkates räägitakse *härjaturust* *tõusuturu* tähenduses, *karuturust* *languturu* tähenduses. Niisuguseid sõnu teada ei ole halb, neid kramplikult vältida ei saa, kuid liialdada nendega ei tohiks. On teatav piir, millest üleminek võib tekitada tähenduslikku segadust. Meie näites on selle piiri lähedal *härjaturg*, kus pärisährgi võib börsihärgadest eristada üksnes konteksti abil. Kõik sellised sõnad peaksid jääma pigem erialaslängi kui kuuluma ametlikku teksti.

Viimasel ajal on hakanud eriti vohama sõna *võti*. Ka terminoloogias.

Näiteks:

Võtmeklientidele keskendumisest (key account management – KAM) on tänaseks saanud oluline suundumus.

Või näide Hansapanga pöördumisest:

Soovime Teile kui võtmekliendile pakkuda kasulikku infot igapäevaste rahaasjade korraldamiseks.

23. aprilli Postimees pajatab valitsusliidu *võtmepartnerist*, kelleks on Res Publica, ja *võtmefirmadest*, milleks on Eesti majandusele olulised ettevõtted.

Keelepruuki on sisenemas *võtmeprokurör*.

Kui ajalehti lugeda, raadiot kuulata või telerit vaadata, leiab neile näidetele kergesti lisa.

Mida teha, kui need sõnad on ametlikus tekstis?

Kui keeleteimetaja teeb ettepaneku asendada seesugused slängimaigulised sõnad täpse terminiga, on kasutajate-kirjutajate põhiõigustus järgmine: “Aga see on meil kõigis reklaam-materjalides”, “Kõik saavad ju aru”, “Võõrkeelses erialakirjanduses on just nii”, “Meil kasu-tatakse igal pool nii, kuidas siis siin tekstis teisiti ...”

Neid seisukohti toetavad ka oskussõnastikud.

Näiteks ärisõnastikus¹ on terve võtme-sõnade pesa.

key area – võtmeala

key contract – võtmeleping, näidisleping, alusleping

key currency – võtmevaluuta, põhivaluuta

key factor – võtmetegur, otsustav tegur

key industry – võtmetööstus(haru)

key-man assurance (UK) – [ettevõtte] võtmeisiku elukindlustus

key market – võtmeturg

key money – võtmeraha

key number – sihtnumber (telefonil)

key sector – võtmesektor

key variable – võtmemuutuja

key year – baasaasta

Mis on võtmeleping? Kas leping võtmete valmistamiseks või kasutamiseks? Mis on võtme-tööstus, võtmeturg? Kui need on terminid, peaks nende sisu olema mõistetav ka ilma kon-teksti toeta. Aga ei ole ju.

Selge on, et tegemist on metafoorsete kujunditega, et tegelikult tähendavad võtmed midagi olulist või põhilist. Liitsõna täiendosaks peaks olema pigem *põhi-*, *baas-*, *oluline* vms.

Kaks aastat hiljem ilmunud majandussõnaraamatus² on võtmeid vähem.

key branch of economy – majanduse põhiharu

key contract – põhileping

key currency – baasvaluuta

key factor – sõlmetegur, võtmetegur, otsustava tähtsusega faktor

key industry – võtmeharu, juhtiv majandusharu, olulisim tööstusharu

key-industry duties – sooduslõivud, mis rakendatakse tööstuse juhtharudele

[---]

key-man – juhtivtöötaja; kogenud spetsialist

key-man assurance – võtmeisikute kindlustus

¹ Inglise-eesti ja eesti-inglise ärisõnastik. Tallinn 1993. Koostajad Andres Aule, Erik Jõgi, Henri Toom-pere.

² Inglise-eesti majandussõnaraamat. Tallinn 1995. Koostaja Vahur Raid.

key-market – võtmeturg, juhtiv turg
key money – baasraha, võtmeraha
 [---]
key sector – võtmesektor, juhtsektor
key success factor – oluline edutegur, võtmetegur
key variable – võtmemuutuja, juhtmuutuja
key year – baasaasta, aruandeaasta

Kummagi sõnaraamatu, eriti aga ärisõnastiku koostajad ei ole kinni pidanud terminiesituse kuldreeglit: kõigepealt põhitermin, seejärel võimalikud rööptermid, kirje lõpus (erikirjas või erimärgendiga tähistatult) ebasoovitav termin. Nende esituslaadist võib järeldada, et eelistada tuleks pigem *võtme*-sõnu, sest seisavad need ju enamasti esikohal. Omaterminid on tagaplaanil või sootuks kõrvaldatud ja asendatud kalkatõlgetega inglise keelest, kus selliseid tähendusülekandeid rohkem on.

Võtme-pesa põhjast kumavad vastu nii terminimoodustus- kui ka tõlkeprobleemid. Mida arvestada terminite loomise ja kujundliku tarbekeelendite – olgu selleks *karu*, *härg* või *võti* – teise keele semantikasse ülekandmise puhul?

Akadeemik Uno Mereste arutleb nii:

1. Kui on olemas varem kasutatud termin, mis pole nii vananenud, et keelde enam ei sobi, tuleks seda edasi kasutada. Uut terminit, ka domineerivast võõrkeelest ülevõetut, ei ole sel juhul tarvis.
2. Kui õnnestub luua uus, tänapäeva paremini sobiv, mõistet täpsemini seletav ja süsteemsem termin, tuleks see kasutusele võtta.
3. **Termini moodustamine võõrkeelse kujundsõna vahendusel saab anda rahuldavaid tulemusi ainult siis, kui peetakse silmas kultuurikonteksti ehk seda, kas on eeldusi, et ainult eesti keelt valdav inimene võib sõna tähendusest samamoodi aru saada kui ainult inglise või vene keelt valdav inimene.**

HELVE HENNOSTE,
 Äripäeva käsiraamatute
 keeleteoimetaja
 ja
AIME VETTIK

Kirjutise autorid tänavad akadeemik Uno Merestet heatahtliku abi eest.

MEIE ISEMÕTLEMISE TIPPSAAVUTUSI: TASUTA MÜÜMINE

Et seaduseelnõudesse satub loogikavigu, on üldteada asi. Kahjuks jääb osa neist Riigikogu menetluses avastamata ning jõuab vastuvõetud seaduste kaudu ka rahva ette.

Viimaseid näiteid on võtta kaugkütteseadusest, mille § 6 lõige 3 ütleb:

Soojuse müük käesoleva seaduse mõistes on soojuse üleandmine tarbijale tasu eest või ilma tasuta.

Ürgsetest aegadest on teada väga odava müügi juhtumeid. Näiteks müüs Eesav oma esmasünniõiguse Jakobile läätseleeme eest. Väga odava kauba kohta öeldakse, et seda saab võileivahinna eest. Müük mitte millegi eest on maailma majandusajaloos enneolematu. Siiani on tasuta üleandmist nimetatud kinkimiseks, mitte müügiks, tasuta võtmist varguseks, mitte ostmiseks.

Mis käib ühe kauba kohta, käib kõigi kaupade kohta. Mis käib kaupade müügi kohta, käib ka teenuste müügi kohta. Need on aabitsatõed.

Kui *tasuta müük* on seaduse jõul maksuma pandud, siis järeldub sellest mõndagi. Kõigepealt muidugi *tasuta ost*. Sest kui saab tasuta müüa, peab saama ka tasuta osta. See on niisama kindel kui Newtoni kolmas seadus.

Esmasele müügile järgneb väga sageli edasimüük. Seadused peavad reguleerima sedagi. Tuleb siis eristada järgmisi võimalusi:

- a) raha eest ostetud kauba edasimüük raha eest;
- b) tasuta ostetud kauba edasimüük raha eest;
- c) raha eest ostetud kauba edasimüük tasuta;
- d) tasuta ostetud kauba edasimüük tasuta.

Kord edasimüüdüd kaupa veel kord (või ka mitu korda) edasi müües tekib järjest rohkem variante.

Peale kaupade müüakse ka teenuseid. Kaugkütteseaduse loogikat järgides võib edasi arutleda näiteks nii:

Juukselõikuse teenuse müük on teisele isikule teenuse osutamine tasu eest või tasuta ...

või
Seksiteenuse müük on seksiteenuse osutamine tasu eest või tasuta ...

või
Seaduseelnõu koostamise teenuse müük toimub tasu eest või tasuta ...

Mis siis muud, kui töö tehtud, eelnõu koostatud ja tasuta müüdüd!

Tasuta müüki näeb ette ka elektrituruseadus ning veidi muudetud sõnastuses ka vedelkütuse seadus. Viimase § 2 lõige 7 sätestab:

Kütuse müük on isiku poolt tema majandustegevuse raames teisele isikule kütuse üleandmine tasu eest või tasuta.

Edasi tuleb § 4, mille kohaselt

Kütuse müük

(1) *Tanklas peab olema nähtavale kohale välja pandud teave, millest nähtub:*

(2) *Kütuse hind*

...

(3) *Kütuse müügil, välja arvatud tanklast müügi korral, tuleb kütuse eest tasuda sularahata arvelduse korras.*

Seadus on iseendaga vastuolus: tasuta müüdaval kütusel peab olema hind, mille kohta peab olema välja pandud teave. Müüa võib tasuta, kuid tasuta ostetud kütuse eest tuleb tasuda sularahata arvelduse korras!

Vedelkütuse seadus rikub head seaduse koostamise tava sellega, et jätab määratlemata, mis on *majandustegevuse raamid*.

Mõtlemisega on hätta jäänud ka Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni vastuvõtmisel. Selle punkt 1 alapunkt 11 annab määratluse:

Kodanikuühiskonna all mõistetakse inimeste omaalgatuslikku koostööd oma huvide järgimiseks ...

Seega *kodanikuühiskond* = *inimeste omaalgatuslik koostöö!* „Eesti entsüklopeedia“ väidab hoopis, et *ühiskond* on *inimeste kooselu vorm ja sellest sugenevate sotsiaalsete suhete ja institutsioonide kogum*.

Kontseptsioonis on *kooselu vorm* ning *sotsiaalsete suhete ja institutsioonide kogum* asendatud *inimeste omaalgatusliku koostööga*. Järelikult on *ühiskond* Riigikogu arvates tegevus (*koostöö*)! *Sotsiaalseid suhteid* (nt sugulussuhted, rahvussuhted jm) see kontseptsioon ei tunnista, rääkimata *institutsioonidest*, nagu näiteks riik, seltsid, ühingud jm!

Soovigem Riigikogu uuele koosseisule terasemat tähelepanu, et sellised vääratused avastataks ja kõrvaldataks.

UNO LIIVAKU

EBATÄPSUSI ÕIGUSAKTI SÕNASTUSES JA VORMISTUSES

Akti pealkiri

Õigusakti pealkiri peab kajastama akti sisu ja osutama reguleeritavate õigussuhete valdkonnale. Eesti õigusaktide pealkirju vaadeldes tuleb tõdeda, et vähemalt töösuhteid sätestavate seaduste puhul on asjad enam-vähem korras. Näiteks *töö- ja puhkeaja seadus*, *puhkuse-seadus*, *palgaseadus*, *töötervishoiu ja tööohutuse seadus* hõlmavad nii lepingu alusel töötajaid kui ka ametnikke, määratlevad selgelt ja ühemõtteliselt suhete valdkonna.

Teistsugust pilti pakuvad aga Vabariigi Valitsuse määrused. Need on raskepäraselt pealkirjastatud. Näiteks 18. detsembri 2001. aasta määrus nr 405¹ kannab pealkirja *Allmaatööde, tervistkahjustavate tööde ja eriseloomuga tööde loetelu, kus töötamisel rakendatakse lühendatud tööaega, ja lühendatud tööaja kestus*. Kas täpsus väheneks, kui pealkiri oleks *Lühendatud tööajaga allmaatööde, tervistkahjustavate tööde ja eriseloomuga tööde loetelu ja tööaja kestus nendel töödel?*

Sama küsimus tekib Vabariigi Valitsuse 10. juuli 2001. aasta määruse nr 236² puhul. Praegune pealkiri koosneb 19 sõnast: *Ametikohtade loetelu ja lühendatud tööaja kehtestamine koolide ja muude lasteasutuste õpetajatele, kasvatajatele ja teistele õppe- ja kasvatusalal töötavatele isikutele*. Selle võiks näiteks sõnastada järgmiselt: *Lühendatud tööaja kehtestamine õppe- ja kasvatusalal töötajatele ning lühendatud tööajaga ametikohtade loetelu*. Lisaks trükimusta kokkuhoiule annab pakutud variant edasi nii määruse sisu kui ka subjektide ringi.

Selliste lohepealkirjade esitamist võiks jätkata. Järeldus saab olla vaid üks: peale sisu ja subjektide ringi adekvaatse edasiandmise peab õigusakti pealkirjastamisel pöörama suuremat tähelepanu sõnastuse ökonoomsusele.

Sama normi ei ole mõtet iga seaduse lõpus uuesti korrata

Viimasel ajal on põhilistele töösuhteid reguleerivatele seadustele lisatud peatükk *Riiklik järelevalve* või – sõnastuselt halvem – *Riikliku järelevalve teostamine*. Need peatükid on *töölepingu seaduses*, *töö- ja puhkeaja seaduses*, *puhkuseseaduses*, *palgaseaduses* ning *töötervishoiu ja tööohutuse seaduses*.

¹ RT I 2001, 99, 629.

² RT I 2001, 66, 389.

Kõigil juhtudel peab järelevalvet Tööinspektsioon. Sisu, toimemehhanismi, sõnastuse ja rakendatavate sanktsioonide poolest on normid ühesugused. Kas ei oleks otstarbekam töösuhteid sätestavate seaduste kohta võtta vastu neid kõiki hõlmav üldine järelevalveseadus? Niikaua kui ei ole kokku lepitud, et teenistussuhe ei ole midagi muud kui õiguslikult reguleeritud töösuhte üks alaliik, võiks seda seadust nimetada *töö- ja teenistussuhete järelevalve seaduseks*. Nii vabanetaks vajadusest kirjutada samu norme iga seaduse sappa. Piisaks viitest järelevalveseadusele. Kui mõne töö- või teenistussuhteid sätestava seaduse või muu õigusakti järelevalves peaks olema erisusi üldseadusest, tuleks need esitada selles aktis koos viitega üldseadusele.

Terminoloogiline ebajärjekindlus võib põhjustada segadust

Töölepingu seaduse § 54 määratleb *töölepingu peatumist* (õigem oleks ütelda *töölepingust tulenevate kohustuste peatumist* – H. S.) kui töötaja ajutist vabanemist kohustusest teha tööd ja tööandja ajutist vabastamist kohustusest kindlustada töötajat tööga. Sama seaduse § 55 punkt 3 näeb töölepingu peatumise ühe alusena ette puhkuse, kuid ei määra puhkuse liiki. Järelikult, igasugune puhkus, mis tuleneb töölepingust, on poolte ajutine vabastamine töötamise või tööandmise kohustusest, nagu ütleb *puhkuseseaduse* § 2 lõige 1.

Et sisuliselt tähendab puhkamine väsimusest vabanemist, tekib küsimus, kas igasugune puhkuse- ja muudes seadustes ettenähtud tööst vabastamine ikka on puhkus selle otseses tähenduses. Kas rasedus- ja sünnituspuhkust, lapsehoolduspuhkust, õppepuhkust jms saab nimetada puhkuseks?

Allakirjutanu arvates saab rääkida puhkusest ikka ainult *tööpuhkuste* (põhipuhkuse ja lisa-puhkuste) puhul. Kõik muud tööst vabastamised ehk nn sihtotstarbelised puhkused pole ju puhkamiseks, vaid muuks otstarbeks: nt ema ja lapse tervise kaitseks, lapse hooldamiseks, ravimiseks, õppimiseks jne. Sama kehtib ka igasuguste palgata puhkuste kohta.

Kas neid kõiki peaks reguleerima *puhkuseseadusega*? Allakirjutanu arvates peaksid selle seaduse ainealasse kuuluma üksnes tööpuhkused.

Niinimetatud sotsiaalseid puhkusi, nagu rasedus- ja sünnituspuhkust ning lapsehoolduspuhkust, tuleks käsitleda *ravikindlustuse seaduses*, palgata puhkusi ja õppepuhkusi kui ajutisi vabastusi aga *töölepingu seaduses*, sest puhkamisega pole neil midagi ühist.

Mis on päevaraha?

Vabariigi Valitsuse määrustes, mis käsitlevad töölähetuse tõttu tekkivate kulude korvamist, räägitakse nii kulude hüvitamise korrast ja tingimustest kui ka päevaraha maksmise korrast **jatingimustest**.³ Jääb mulje, nagu oleks tegemist hoopis teatud juurdemaksega töötajale.

³ Vt RT I 1996, 22, 445 ja RT I 2000, 102, 680.

Mulje on ekslik, sest ka päevaraha on ette nähtud kulude katteks. Erinevus on vaid selles, et päevaraha maksmiseks ei nõuta kuludokumentide esitamist. Lähetatule on normatiivselt ette nähtud kindel päevaraha määr, mis sõltub sellest, kas tegemist on riigisisese või välislähetusega, kas ühe- või mitmepäevase lähetusega. Neid kulusid ei saa dokumentaalselt tõendada, sest nende suurus võib sõltuda näiteks sellest, kas lähetatu einestab sööklas või restoranis, läheb ülesannet täitma jalgsi või taksoga. Kui lähetatule tagatakse lähetuse ajal tasuta toitlustamine või makstakse toiduraha, võib päevaraha vähendada kuni 70%-ni. See asjaolu näitab ilmekalt, et päevaraha ja muud lähetuskulud on katteallika kaudu seotud.

Eeltoodust järeldub, et ei valitsuse määruses ega mõnes muus aktis pole vaja sõnastada eraldi kulude hüvitamist ja päevaraha maksmist. Piisab, kui näidata, milliseid hüvitisi millistel tingimustel ning ulatuses töötajale makstakse.

Kes määrab taandatu asemele uue liikme?

*Üürivaidluse lahendamise seaduse*⁴ § 3 lõike 1 järgi koosneb *üürikomisjon* esimehest ja liikmetest. Sama paragrahvi lõike 2 järgi määrab üürikomisjoni esimees üürikomisjoni liikmete hulgast *üürivaidlust lahendava komisjoni*. See komisjon moodustatakse iga üürivaidluse puhul eraldi ning selle tegevust juhib *i s t u n g i j u h a t a j a* (minu sõrendus – H. S.).

Seaduse §-s 14, mille lõiked 1–3 sätestavad üürivaidlust lahendava komisjoni liikme taandamise, on ka lõige 4, mille järgi määrab taandatu asemele uue liikme *k o m i s j o n i j u h a t a j a* (minu sõrendus – H. S.).

Seadus sellist ametimeest nagu *komisjoni juhataja* ette ei näe. Kas uue liikme saab määrata siis üürivaidlust lahendava komisjoni istungi juhataja? Ei saa, sest selle määramine kuulub § 3 lõike 2 järgi üürikomisjoni pädevusse. Pealegi on üürikomisjoni istungi juhataja üürikomisjoni teiste liikmetega ametiseisundi poolest samal tasemel ega saa juba sellepärast neid määrata. Järelikult kuulub taandatud liikme asendamine *üürikomisjoni esimehe* pädevusse. Ebatäpne terminoloogia on põhjustanud sisuvea.

Kas Tööandja ja Töötaja või tööandja ja töötaja?

Töölepingutes ja muudes dokumentides on hakatud *tööandjat* ja *töötajat* ka lause sees kirjutama suure tähega. Sellist esiletõstu õigekeelsusreeglites ei ole. Seda ei saa põhjendada ka ajalooliselt kujunenud tavaga. Kui rahvusvahelistes lepingutes on mõnikord kasutatud suurt algustähte kõrgete lepinguosaliste esiletõstmiseks, siis ei õigusta see suurtähe kasutamist eestikeelses riigisiseses õigusaktis. Suurtäht on eelkõige õigekirja, mitte isikukultuslik atribuut.

⁴ RT I 2003, 15, 86.

Kes mida teeb?

Sotsiaalministri 31. märtsi 2003. aasta määrusega nr 51 kehtestatud *Tööinspektsiooni põhimääruse*⁵ § 9 sätestab Tööinspektsiooni ülesanded. Muude ülesannete hulgas on öeldud, et Tööinspektsioon

teeb järelevalvet tööõnnetuste ja kutsehaigestumiste uurimise ning nende ennetamiseks abinõude rakendamise üle (p 3);

teeb tööõnnetuste ja kutsehaigestumiste *statistikat ja analüüsi* (p 5);

teeb järelevalvet geneetiliselt muundatud mikroorganismide suletud keskkonnas kasutamise üle seaduses sätestatud pädevuse piires (p 7);

teeb otsuseid seaduses ettenähtud juhtudel nõusoleku või kooskõlastuse andmise või andmisest keeldumise kohta (p 9).

Selle näite puhul tekib keelelisi ja õiguslikke probleeme.

1. Mida tähendab *järelevalve tegemine*?

Nähtavasti on eelnõu autor püüdnud vältida sõna *teostama* ja pannud selle asemele *tege-ma*. Niisugune asendus ei tee asja paremaks. *Järelevalvet tegema* või *teostama* tähendab, et mingi organ, praegusel juhul Tööinspektsioon, *valvab millegi järele*. Järelikult võiks § 9 punkti 3 sõnastada ka lihtsamalt: *Tööinspektsioon valvab tööõnnetuste ja kutsehaigusjuhtude uurimise ning neid ärahoidvate abinõude rakendamise järele*.

Ka § 9 punkti 7 võiks sõnastada nii, et Tööinspektsioon *valvab geneetiliselt muundatud mikroorganismide suletud keskkonnas kasutamise järele*. Sõnad *seaduses sätestatud pädevuse piires* ei anna midagi juurde ega tee kedagi targemaks ning võiksid hoopis ära jääda. Kui Tööinspektsiooni pädevus on seadusega sätestatud, siis on loomulik, et ta kui valitsusasutus järgib seadust. Kui asjakohaste seaduste järgimise nõuet peetakse siiski vajalikuks rõhutada, tuleb neile viidata.

2. *Statistika* on informatsiooni hankimise, säilitamise ja edastamise süsteem.⁶ *Statistikat ei tehta*, vaid kogutakse ja töödeldakse *statistilisi andmeid*. Paragrahvi 9 punkt 5 võiks olla sõnastatud järgmiselt: *kogub ja analüüsib tööõnnetus- ja kutsehaigusjuhtude statistilisi andmeid*.

3. Paragrahvi 9 punkti 9 väljend *teeb otsuseid* ei väljenda midagi muud kui Tööinspektsioonile antud õigust teatud küsimusi *otsustada*. Järelikult võiks punkti 9 alustada sõnaga *otsustab*.

⁵ RTL 2003, 45, 663.

⁶ Vt Võõrsõnade leksikon. Tallinn 2000, lk 929.

4. Põhimääruse § 9 kohta võiks teha ka sisulisi märkusi. Näiteks § 9 punkti 16 kohaselt tööinspeksioon *korraldab Tööinspeksiooni ametnike väljaõpet ja täiendusõpet*. Kas ikka korraldab väljaõpet? Ametnikud (nt õigusosakonna, finants- ja raamatupidamisosakonna ja muud ametnikud) on saanud oma erialase väljaõppe ikka mingis õppeasutuses. Tööinspeksioon üksnes tutvustab neile inspeksiooni tööst tulenevaid erisusi. Piisaks *täiendusõppestki*.

Mis on ametileping?

*Ravikindlustuse seaduse*⁷ § 5 lõike 2 punkti 1 järgi on üheks ravikindlustusega kindlustatud isikuks *üle ühekuulise tähtajaga või määramata ajaks sõlmitud töö- või a m e t i l e p i n g u* (minu sõrendus – H. S.) *alusel töötav isik, kelle eest on kohustatud maksma sotsiaalmaksu tööandja*.

Sellist lepinguliiki nagu *ametileping* ei tunne ei *töölepingu seadus* ega *võlaõigusseadus*. Pealegi on *ravikindlustuse seaduse* § 5 teistes lõigetes juttu nii kaadrikaitsevälase lepingulisest teenistusest (*teenistuslepingust*) kui ka üle kolmekuuse tähtajaga või tähtajatu töövõtu-, käsundus- või muu teenuse osutamiseks sõlmitud võlaõigusliku lepingu alusel töötajatest.

Moraal: kui võetakse kasutusele uus termin, praegusel juhul teatud lepinguliigi tähistamiseks, siis tuleb avada selle sisu. Seadus ei ole mõistatamiseks.

Evalveerima, evalueerima ja akrediteerima

*Ülikooliseaduse*⁸ § 10 kehtivas sõnastuses on kenasti öeldud, et Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsusalas tegutseb organ, mille nimi on kõrghariduse *hindamise* nõukogu. Nii selle kui ka sama seaduse teiste paragrahvide puhul ei teki kahtlust, et nõukogu ülesanne on hinnata kõrgharidust andvate õppeasutuste õppekavade vastavust väljatöötatud kriteeriumidele.

Seega tuleks nii kõnes kui ka kirjas kasutada sõna *hindamine*, mitte aga *evalveerimine* või *evalueerimine*. Viimati nimetatute pruukimine *hindamise* asemel ei osuta just kasutaja kõrgele keelekultuurile. Hindamise asemel kasutatakse veel kolmandatki võõrsõna. Näiteks § 10 lõike 1 punkt 1 räägib kõrgharidust andvate õppeasutuste ja nende õppekavade *akrediteerimisest*. Seegi ei tähenda muud kui *hinnangu andmist ja selle alusel tunnustamist*.

„Eesti keele sõnaraamatus ÕS 1999“⁹ on selgelt öeldud, et *akrediteerima* ei tähenda atesteerimist, hinnangu andmist. Selle sõna vaste on 'volitama, volikirja andma; volitama raha vastu võtma v tehingut tegema'.

⁷ RT I 2002, 62, 377; 2003, 20, 116.

⁸ RT I 1995, 12, 119.

⁹ Vt Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Tallinn 1999, lk 47.

Küsitav on § 10 lõike 1 punkti 1 esimeses lauses olev väljend *kõrghariduse omandamist võimaldav õppeasutus*. Seni on ikka räägitud *kõrgharidust andvast õppeasutusest*. Siiani ei ole tekkinud arusaama, nagu võiks sealt saada või osta kõrgharidust ilma õppimiseta või nõutava haridusastme saavutamisetä. Allakirjutanu arvates võiks *kõrgharidust andva õppeasutuse* asemel kasutada *kõrgkooli*, sest kõrgharidust annab ikkagi ainult kõrgkool, kuigi ta võib tegelda ka õpetamisega, mille tulemuseks ei ole kõrgharidus.

HEINO SIIGUR,
TÜ emeriitprofessor

UUT TÖLKIMISE ALALT¹

Tarbetekstide tõlkijaid võib lähitulevikus mõjutama hakatada läänemaailmas palju kõneainet pakkunud uuendus, mida on nimetatud *single sourcing*'iks.² Selle eestikeelne vaste võiks olla **moodultõlge**.

Moodultõlge muudab kogu dokumentide ettevalmistamise ja tõlkimise tava. Sel puhul ei kirjutata dokumendi teksti kohe algusest lõpuni valmis, vaid eri aegadel koostavad eri inimesed tekstilõigud, mida saab hiljem kergesti uueks dokumendiks liita või näiteks tõlkimisel teiskeelsega asendada. Selliseid tekstilõike nimetatakse mooduliteks. Moodulid koostatakse põhjaliku tekstianalüüsi tulemusena ühtlustatud keeles, need toimetatakse, tõlgitakse paljudesse keeltesse ning salvestatakse ühtsesse andmebaasi. Teoreetiliselt peaks neist saama koostada eri keeltes igasuguseid dokumente nii, et kord kirjutatud teksti saaks kasutada mitu korda.

Moodultõlke innukaimad pooldajad ja propageerijad on JoAnn Hackos ja Ann Rockley USA-st. Selle meetodi tekkest on olnud huvitatud tõlkeid vajavad suurfirmad, kes soovivad:

- vähendada tõlkekulusid,
- parandada tõlke kvaliteeti,
- lühendada tõlkimise aega.

Moodultõlkimisel peavad olema täidetud järgmised tingimused:

- teksti koostamisel tuleb pidada silmas rahvusvahelist klientuuri, st teksti keelt tuleb lihtsustada ja ühtlustada selliselt, et oleks võimalik luua mooduleid ja neid eri keeltesse tõlkida;
- dokumendid tuleb vormindada selliselt, et oleks võimalik eri ajal ja eri inimeste tõlgitud tekstimooduleid ühtseks tervikdokumendiks ühendada;
- tuleb kasutada ajakohaseid töövahendeid (st moodsaid arvutiprogramme, nt andmebaasi ja tekstitöötluste ning -väljastuse programme, mis peavad toetama kõiki neid keeli, millesse firma dokumente tõlgitakse).

Tanja Koikkalainen, kes töötas mõnda aega inglise keele tõlkijana firmas Nokia Mobile Phones, tegi Tampere Ülikooli lõpetamisel uurimistöö soome keelest lähtuva moodultõlkemeetodi kasutamisest.¹ Et eesti ja soome keel on sarnased, arvan, et see töö võiks huvi pakkuda ka meie tõlkijatele.

¹ Artikli materjal on refereeritud ajalehest Kääntäjä 2003, nr 1 ja 2.

² Tuleneb ingliskeelsest sõnapaarist *single source* – üksainus allikas.

Uudse meetodi kasutamine võimaldab kokku hoida ülearust vaeva, sest kui lähteteksti moodulid on hoolikalt koostatud ja toimetatud, kandub tulemus automaatselt üle ka tõlkele. Arvata aga, et niimoodi kõik lähteteksti nüansid üksüheselt sihtkeelde üle kanduvad, oleks siiski lihtsustamine. Tõlkimine on isikupärane tegevus ja isegi ühe firma dokumente tõlgib tavaliselt mitu tõlkijat.

Lähtekeele jaoks koostatakse kuueosaline mudel, mille abil üritatakse luua moodulid, järgides lähtekeele struktuuri ja stiili. Selle mudeli kaks osa on seotud keelega: üks annab kirjutamisjuhised, milles lepitakse kokku terminid, lausekonstruktsioonid ja stiil, teine toob näiteid kvaliteetmoodulite kohta. Mudeli ülejäänud osad lähevad lähteandmete kaudu ka tõlgetesse, keeleosad aga mõjutavad keele moodulitevahelist ühtsust. Kui sellele tähelepanu ei pöörata, võib moodulitest kokkupandud tekst tulla ebaühtlane.

Kui juba lähtekeele jaoks on vaja kirjutamisjuhiseid ja näiteid, siis on neid vaja ka tõlgete jaoks. Ei ole võimalik, et lähtekeelele olulised struktuurielemendid lähevad tõlkimisprotsessis iseenesest teistesse keeltesse üle: keelte ehitus on ju erinev. Eri kirjutajatel on erinev stiil, mida kirjutamisjuhistega püütakse küll ühtlustada, aga ka tõlkijatel on erinev stiil. Nii on iga sihtkeele jaoks vaja tõlkimisjuhiseid, milles määratakse kindlaks lähteteksti kirjutamisjuhistes kokkulepitud kohtade tõlkimine. Ilma selleta võivad eri tõlkijad, aga ka üks ja sama tõlkija eri ajal tõlkides tõlkida sama lähtekeele konstruktsioone eri viisi. Moodultõlke õnnestumiseks on oluline, et tekstilõigud loodaks alati ühtemoodi. Tõlkimisjuhistes tuleb võtta seisukoht ka neis asjus, mis keelte grammatikaerinevuste tõttu lähtekeelt ei mõjuta (nt sinatamine ja teietamine). Tõlkijale tuleb anda lähtekeele näidete kõrval ka näiteid juhiste järgi tõlgitud moodulitest. Kuigi lähteteksti koostajale on antud mitmeid mudeleid ja juhiseid, nähakse siiski ette iga mooduli toimetamine. Toimetaja ülesanne on kindlustada, et kirjutamisjuhiseid järgitaks ja moodulid koostataks ühtses stiilis. Mooduleid toimetamata on hiljem võimatu neist tervikdokumenti kokku panna nii, et see mõjuks ühe kirjutaja koostatud tekstina.

Seega on toimetamine kvaliteedi tagamisel äärmiselt oluline. Ja kui see on vajalik lähtekeeles, siis on ta seda ka sihtkeeles. Kõikide keelte toimetamisele kulub märkimisväärselt ressursse, sest sihtkeeli võib olla kümneid. Seega põhjustab toimetamine kulutusi, mis vähendab moodultõlkega saavutatud kokkuhoidu. Firmad ei ole tõlgete toimetamisest huvitatud, eriti siis, kui sihtkeeli on palju. Seepärast tuleb koostada vähemalt tõlkimisjuhised, muidu ei ole tõlgete ühtlustamiseks midagi tehtud.

Moodultõlkele ülemineva firma seisukohalt tasuks mõelda tehniliste tekstide koostajate koolitamisele "tõlkimissõbraliku" lähteteksti koostamiseks, sest teksti ühtluse tagamiseks vajalikud ranged tõlkimisjuhised piiravad tõlkijate võimalusi. Tekstikirjutaja peaks näiteks oskama vältida lähtekeeles selliseid lausekonstruktsioone, mida võib mitut moodi tõlgendada. Seda tuleb arvestada juba kirjutamisjuhistes, et firma dokumentide koostamisel võimalikke esilekerkivaid probleeme lahendada.

Siit järeldub, et üleminek moodultõlke kasutamisele on firmale pöördelise tähtsusega ja paneb tõsiselt proovile ka tehnilise teksti koostajad ja tõlkijad, kes sel viisil tehtud mooduleid tõlgivad.

Teine uuendus, mis tõlkijaid ees ootab, on tõlkekvaliteedi Euroopa standard.

Möödunud aasta detsembris toimus Madridis Euroopa Standardikomitee (CEN) töörühma esimene koosolek, kus seati eesmärgiks töötada välja tõlkekvaliteedi standard. Koosolekul lepiti kokku töökord ja ajakava, et saada kvaliteedistandard valmis kolme aastaga. Töörühma kuuluvad CEN-i liikmete esindajad. Tõlkekvaliteedi standardi tarvis koostati järgmine kava.

Tõlketeenused

1 Reguleerimisala

Euroopa standard määrab kindlaks nõuded tõlketeenuste osutajatele, hõlmates nii inimesi kui ka tehnilisi vahendeid, kvaliteeti ja projektijuhtimist, lepingulist raamistikku, menetlusi, väärtust lisavaid teenuseid ja mõistemääratlusi

2 Normiviited

Standardi osa, mille töötab välja CEN

3 Terminid ja määratlused

4 Põhinõuded

- 4.1 infrastruktuur
 - inimesed
 - tehnilised vahendid
- 4.2 kvaliteedi tagamine
(teenuse kvaliteet, mitte tõlke enda kvaliteet)
- 4.3 projektijuhtimine

5 Kliendi ja teenuseosutaja suhted

Teenuseosutaja ja kliendi õigused ning kohustused (ei sisalda nõudeid kliendile)
Tulemuslikkuse analüüs
Projektiga seotud nõuete kindlaksmääramine
Lepinguline raamistik

6 Menetlused tõlketeenuste osutamisel

- 6.1 Ettevalmistus
 - 6.1.1 Haldustöö
 - 6.1.2 Tehniline töö
 - 6.1.3 Keeleline töö
- Terminoloogia ja uurimistöö
- 6.2 Tõlkimine
 - Tõlketöö kui toote põhiosa
 - Kohandamine kasutuskeskkonnaga

Vastavuse hindamine

(selle kontroll, kas toode vastab kliendi kõigile nõuetele, sh korrektuuri lugemine)

Muud osutatud teenused

7 Väärtust lisavad teenused

Töö kulgeb selliselt, et peatükke 3–7 käsitletakse ühekaupa igal CEN-i koosolekul. Iga peatüki jaoks valiti ühe riigi töörühm, kes toimib projektijuhina. Riigi töörühma ülesanne on vaadata läbi eelkõige oma sektoris juba olemasolev materjal ja koostada kavand, siis saata see kõigile CEN-i töörühma liikmetele. Kommentaarid, vastulaused ja täiendused kogutakse kokku ja arutatakse koos CEN-i töörühma koosolekul läbi.

Töö eest on vastutavad Saksamaa (3. peatükk), Austria (4. peatükk), Soome (5. peatükk), Hispaania (6. peatükk) ja Suurbritannia (7. peatükk).

Kavandit koostatakse 2002. a detsembrist kuni 2004. a novembrini. Seejärel arutavad seda riikide standardiliidud ja CEN oma organites. Kui hästi läheb, siis saab kvaliteedistandard valmis 2005. a lõpuks.

Vahendanud
HELJO KONTS,
Tolliameti tõlkespetsialist

VALIK MÕTTEAVALDUSI KEELEST JA ÕIGUSEST

1990. aastate teisel poolel, kui Eesti Vabariigi valitsus võttis kindla kursi Euroopa Liiduga ühinemisele, tekkis Eestis vajadus kvalifitseeritud tõlkide ja tõlkijate järele. Ühinemiseelsete ettevalmistuste käigus sai peagi selgeks, et Eestis pole piisavalt inimesi, kes suudaksid adekvaatselt vahendada eestikeelset teksti Euroopa Liidu liikmesriikide keeltesse ja vastupidi. Selle kitsaskoha kõrvaldamiseks otsustas Tartu Ülikool alustada tõlkide ja tõlkijate koolitamist ning teha seda üheaastase magistrikursuse raames. Konverentsitõlke magistriprogrammiga alustati 1999. aastal, kirjaliku tõlke magistriprogrammiga 2000. aastal.

Järgnevalt avaldame konverentsitõlkijate ja kirjaliku tõlke kutsemagistrantide mõtteharjutusi, mis on ajendatud professor Raul Naritsa õiguskeeleloengutest.¹

Materjali valis ja esitas avaldamiseks professor Raul Narits.

Üldkeel ja oskuskeel

Üheski inimtegevuse valdkonnas ei tulda toime ilma keeleta. Tegevusvaldkonnad aga arenevad ja neid tuleb juurde. Koos valdkonna arenguga areneb ka selle keel, mis muutub keerulisemaks ja süveneb üha enam detailidesse. Rahvuskeele raamides tekivad oskuskeeled, mis on tavainimesele sageli vaid osaliselt arusaadavad. Üks inimene ei saa ega suudagi kõikide eluvaldkondade keeli täielikult mõista. Oskuskeele mõte selles seisnebki, et ta on loodud asjatundjate jaoks, nende töö hõlbustamiseks.

Küll aga leidub valdkondi, millega iga inimene elu jooksul kokku puutub ning mille keeruline keelekasutus võib ajada segadusse ja tekitada väärarusaamist. Nendeks valdkondadeks on näiteks meditsiin, majandus, haldus ja õigus. Peaaegu igapähele meist on olnud kokkupuuteid meditsiiniga, enam-vähem kõigil on tulnud suhelda maksuametiga, paljud on sõlminud kinnisvaralepinguid ja kokku puutunud õigusasutustega, seaduste uurimisest rääkimata. Pahatihti tekib probleeme dokumentide sisust arusaamisega. Olen viimasel ajal tihti mõelnud, et juba koolis tuleks anda igapäevaeluks nii vajalikku instantsidega suhtlemise oskust. Arvan, et õigusterminitega peaks olema võimalik mõningal määral tutvust teha juba gümnaasiumis. Füüsikaseaduste päheõppimise kõrval oleks minu arvates oluline seegi, et tulevased täiskasvanud saaksid hakkama olukordades, kus tuleb lävida ametnikega.

Õigus on seotud meie kõigi igapäevaeluiga. Seadusi tehakse eelkõige selleks, et ühiskonna toimimist reguleerida. Inimestel tuleb seadusi järgida. Nii mõnelgi meist tuleb kokku puutuda kohtuotsuste või muude juriidiliste dokumentidega. Nende dokumentide kohta peaks küll

¹ Tekste on redigeeritud.

kehtima väljenduse lihtsuse ja selguse nõue. Meenub olukord, kus pidin kinnistamisotsuse sisust arusaamiseks juristi poole pöörduma. Kirjapandu jäigi segaseks, sest kusagil ei olnud selge sõnaga öeldud, et olen ametlikult kinnisvara omanik. Kõigele lisaks oli ka dokumendi ülesehitus ja lausestus mulle kui tavainimesele kummaline ja harjumatu. Seadusteksti keerukas lausestruktuur saab tihtipeale selle sisu valesti tõlgendamise põhjuseks.

Eesti õigusterminitele heidetakse ette, et paljud neist on teistest keeltest üle võetud. Mis juristidele mugav, see keeleinimestele pinnuks silmas. On ju teada, et kõige lihtsam viis uue nähtuse tähistamiseks on selle nimetus teisest keelest üle võtta. Mida rohkem on suhtlemist rahvaste vahel, seda rohkem tekib uusi mõisteid ja ka uusi sõnu. Tänapäeva suhtlemisvõimalusi arvestades on loomulik, et uusi sõnu tekib just väiksemates keeltes nii palju ja nii kiiresti, et kõikidele ei jõuta kohe välja mõelda omakeelseid vasteid. Võõrterminite keelde tulek on paratamatu. Selle ohjeldamiseks tuleks alustada aktiivset keeletööd: enam levinud uutele mõistetele tuleks kiiresti luua eestikeelsed vasted ja levitada neid rahva seas. Abiks võiksid siin olla ajalehed ja muud massiteabevahendid, mis inimeste keeletarvitust oluliselt mõjutavad.

Oskuskeele puhul on kõige olulisem, et ühe valdkonna inimestel oleks võimalik omavahel ametialasel suhelda, sest oskuskeel on eelkõige nende keel. On aga valdkondi, nende hulgas on ka õigus, millega peavad kokku puutuma kõik inimesed, ka need, kes ei pruugi erialakeelt täielikult mõista.

Õiguskeeleprobleemidele võib läheneda mitmeti:

- 1) õiguskeel võib jääda selliseks, nagu ta on, ja inimesed kasutagu selle mõistmiseks juristi abi;
- 2) põhilisi termineid ja keelekasutuse iseärasusi võib õpetada juba koolis, et inimestel oleks võimalik elus juriidilise terminoloogiaga toime tulla;
- 3) erialainimesed suhelgu omavahel keerulises erialakeeles, tavainimestele mõeldud tekstid, sh seadused, dokumendid jms olgu aga kirjutatud võimalikult lihtsalt ja arusaadavalt.

MARI LILL

Keelepoliitikast ja Eesti keeleseadusest

Eesti keelepoliitika aluseks on keeleseadus, mida kujundavad eri ametkonnad, kes peavad arvestama nii keelega seotud (keele säilimine) kui ka keeleväliseid asjaolusid (õigus eesti-keelsele asjaajamisele).

Eesti keeleseaduse tekst on sõnastatud selgelt, on püütud vältida võõrsõnu ja keelelisi uuendusi, mis veel päris juurdunud pole. Seepärast on seaduse sisu sedavõrd arusaadav, et Eesti riigi kodanikul või kodakondsust soovival isikul, kes valdab nõutaval tasemel eesti keelt, on suhteliselt lihtne keeleseaduse sätteid mõista.

Keelesituatsioon sõltub ühiskonna korraldusest. Keelepoliitika on Eesti Vabariigi praeguses arengujärgus olulisel kohal. Võib liialdamata öelda, et riigi keelelise arengusuuna määrab see, kui arukas ja läbimõeldud on keelepoliitika. Tundub, et keelepoliitiliste otsuste tegemine on siiani sõltunud üksnes ametnike ja poliitikute suutlikkusest ja hoiakutest. Teadlased on nende küsimuste arutamise ja otsustamisest kõrvale jäetud, kuigi sügavamad teadmised oleksid keelepoliitika elluviimisel hädavajalikud.

Keelepoliitikal on eri aegadel on olnud erisugused eesmärgid. Eesti praegust olukorda arvestades sõnastab Silvi Vare ühe doktoriväitekirja retsenseerimisel Eesti keelepoliitika põhi-eesmärgi järgmiselt:

[Keelepoliitika põhieesmärk on] *pakkuda ühtset keeleõiguslikku raamistikku, mudelit, mis ühelt poolt võimaldaks tänapäevaseid keeleprotsesse ühiskondlike muutuste taustal adekvaatselt hinnata ning teiselt poolt keele staatust teoreetiliselt kavandada, nii et see vastaks praeguse, postmodernse ühiskonna tingimustele.*²

Isesei on, kas ja kuidas seda kõike keelepoliitika elluviimisel rakendatakse. Siin tekib taas küsimus, milline on parim lahendus eesti keele püsijäämiseks. Tagada tuleb kõigile võrdsed võimalused eesti keele omandamiseks ja kasutamiseks.

Kindlasti ei saa mööda Eesti Vabariigi põhiseadusest, mis on aluseks teistele Eesti seadustele. Põhiseaduses fikseeritud keelepoliitika põhimõtteid on konkretiseeritud keeleseaduses, vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduses ja pagulaste seaduses ning need on kooskõlas rahvusvaheliste lepete ning ÜRO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide õigusaktidega.³

1995. aastal vastuvõetud keeleseadusele tehti eelnevalt Euroopa Nõukogu juriidiline ekspertiis. Uue keeleseaduse peamine erinevus võrreldes 1989. aasta keeleseadusega oli vähemuskeelte ja võrkeelte kasutamise põhimõtete sätestamine vähemuskeelse püsielanikkonnaga kohalike omavalitsuste ja vähemusrahvuse kultuuriomavalitsuste asjaajamises. Tööalase eesti keele oskuse nõuete kehtestamine riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutuste teenistujatele ning eraisikutega tööalasel suhtlevatele töötajatele anti Vabariigi Valitsuse pädevusse.⁴

2000. aastal võeti vastu keeleseaduse muutmise seadus, mis reguleerib äriühingute, mittetulundusühingute, sihtasutuste ja nende töötajate ning füüsilisest isikust ettevõtjate eesti keele kasutamist juhul, kui see on õigustatud avalikes huvides, milleks keeleseaduse mõttes on ühiskonna turvalisus, avalik kord, avalik haldus, tervishoid, tervisekaitse, tarbijakaitse ja

² S. Vare. Esimene doktoriväitekirja Eesti keelepoliitikast. – Keel ja Kirjandus 1999, nr 5, lk 361–364.

³ V. Aasma (toim), K. Hallik, U. Läänemets jt. Muukeelse elanikkonna keeleõppestrateegia. Tallinn 1998, lk 25.

⁴ Sealsamas, lk 20.

tööohutus. Eesti keele oskuse ja kasutamise nõude kehtestamine peab olema põhjendatud ning proportsionaalne taotletava eesmärgiga ega tohi moonutada piiratavate õiguste olemust.⁵

Keeleseadusest nähtub, et ühest küljest esitatakse iseenesestmõistetavalt ranged nõuded omavalitsuses või riigiasutuses või ka eraettevõttes töötavale inimesele, teisest küljest areneb ühiskond selles suunas, et tehakse üha rohkem järeleandmisi vähemuskeelte kasutamise osas. Seda võib vaadelda ühiskonna peegelpildina, kus muulastele püütakse pakkuda kahest identiteeti. Kindlasti ei integreeru muulane ühiskonda, kui ta peab unustama oma päritolu ja keele. See ei tule kõne allagi, kui on tegemist vene rahvusest inimesega, kes kuulub suurrahva hulka. Hoolimata vähemuskeele staatusest mõjutab vene vähemus oluliselt ühiskonna keelelisi protsesse, sest vene keel on siiski maailmakeel.

Riiklikud keelenõuded esitatakse eelkõige inimestele, kes taotlevad Eesti kodakondsust, või neile töötajatele, kes ei ole eesti keeles haridust omandanud. Eri ametialadel on kehtestatud erisuguse tasemega keelenõuded. Samuti kehtivad mõnevõrra rangemad keelenõuded Riigikogu ja kohaliku omavalitsuse volikogude liikmetele.⁶

Statistikaameti andmetel elas Eestis 2000. aasta 31. märtsi seisuga 1 370 052 inimest, kellest 406 755 emakeeleks oli vene keel. 30 748-l vene keelt rääkival inimesel on Eesti kodakondsus.⁷

Sotsioloogilised uuringud näitavad, et ligi 90% eestlastest kasutab suhtlemisel klientide või töökaaslastega mingil määral vene keelt, neist 40% kuulub pidevate suhtlejate hulka. Mitteeestlastest kasutab tööalases suhtluses eesti keelt ainult 40% ning eesti keel täidab nende puhul enamasti vaid episoodilist, abistavat rolli. Eriti kõnekas on mitte-eestlaste ja eestlaste keelevelik suhtlemisel teist keelt kõnelevate sõprade ja tuttavatega. Sotsioloogiliste uurin-gute andmetel suheldakse sel juhul peamiselt vene keeles.⁸

Nagu eespool mainitud, ei ole eesti keel ohtude eest kaitstud, ka ei suuda ta keeruka demograafilise situatsiooni tõttu, muulaste vähese eesti keele oskuse, reaalsele vajadustele mittevastava eesti keele õppesüsteemi ja mitmetes eluvaldkondades pikka aega valitsenud vene keele ülemvõimu tõttu täita kõiki riigikeele funktsioone.

VIRGE LAHE

⁵ Keeleseaduse muutmise seadus. § 2¹. Seaduse reguleerimisala. 14. juuni 2000.

⁶ V. Aasma (toim), K. Hallik, U. Läänemets jt. Muukeelse elanikkonna keeleõppestrateegia. Tallinn 1998, lk 75–76.

⁷ Statistikaamet. 2000. a. rahvaloendus. www.stat.ee 17.03.2002

⁸ V. Aasma (toim), K. Hallik, U. Läänemets jt. Muukeelse elanikkonna keeleõppestrateegia. Tallinn 1998, lk 17–18.

Euroopa Liidu õigus ja rahvuskeeled

Vajadus muuta seadusi arusaadavamaks on seotud ka Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimisega. Eesti Õigustõlke Keskuses tehakse praegu tänuväärset, ent väga rasket tööd – püütakse laialivalguva sõnastusega euroseadusi adekvaatselt eesti keelde tõlkida. Ehkki tulemus põhjustab küll sageli kriitikat, ei saa ebaõnnestumisi panna ainuüksi sealsete tõlkijate-toimetajate süüks. Tõlkijad näevad kõvasti vaeva, et ingliskeelsete eurotekstide sisust õigesti aru saada ja seda originaaltruult edasi anda. Üks tõlkimist kammitsev reegel ütleb näiteks, et õigustekstides tuleb kinni pidada lähtekeele lausepiiridest. Toimetajad peavad arvestama ka dokumentide vormistusreeglid ja kasutatavaid korduvväljendeid.

Eesti ühinemine Euroopa Liiduga ei ole enam ammu pelgalt visioon, vaid käegakatsutav reaalsus. See toob endaga kaasa terve hulga EL-i õigusaktide kehtima hakkamise Eestis. Euroopa Liit ei ole õigusloome vallas mingi töötatud maa, vaid – tsiteerides Justiitsministri ümri õigusloome asekancleri kohusetäitjat Julia Laffranque'i – “segaste mõtete paradisi”.

Segadust tekitavad mõisted saavad alguse juba Euroopa Liidu õigusaktidest. Euroopa Liit on unikaalne ja omapärane ühendus, mis on oma ülesehituselt riigi ja rahvusvahelise organisatsiooni piirimail ning millesarnast varem eksisteerinud ei ole.¹⁰ Seetõttu ei saa seda läbinisti kirjeldada üldtuntud mõistete varal. Segadusse viivate mõistete paljusust selgitab ka asjaolu, et Euroopa Liit on pidevas arengus ja muutumises, mistõttu on ka seda kirjeldav terminoloogia alles kujunemisejärgus. Probleeme toob kaasa ka seik, et Euroopa Liit on olemoodi keelte ja kultuuride paabel. Eri rahvad kajastavad oma keele kaudu elunähtusi erinevalt, vähem või rohkem diferentseeritult, pärinegu nad üldjoontes kui tahes sarnasest kultuurikeskkonnast. Just see võib aga osutada segavaks faktoriks ühtse mõistesüsteemi kujunemisel. Asjakohase näitena olgu siinkohal esitatud mõiste, mis tähistab Euroopa Ühenduses kehtivat õiguskorda. Prantsusmaal ja Suurbritannias on käibel prantsuskeelne termin *acquis communautaire*, Saksamaal aga eelistatakse kasutada omakeelset terminit *gemeinschaftlicher Besitzstand*. Eesti keeles räägitakse vaheldumisi kord *acquis*'st, kord jälle *ühenduse õigustikust*.

Me võime olla kui tahes veendunud eurooplased, kuid see ei tähenda veel, et peaksime leppima tõigaga, et Euroopa Liidu õigusaktid on oma keerulisuses kohati lausa grotesksed.

Palju on räägitud sellest, et Euroopa Liit tuleks muuta kodanikulähedasemaks. Öeldud on sedagi, et sellest ainukordsest riikide ühendusest on kujunemas vaid asjasse pühendatute kitsa ringi suur ja ambitsioonikas poliitiline mäng, millega kodanikud end kuidagi samastada ei suuda.

⁹ Õiguskeel 2000, nr 4, lk 19.

¹⁰ Euroopa Komisjoni ekspresident Jacques Delors on Euroopa Liitu läbi huumoriprisma nimetanud UPO-ks ehk tundmatuks poliitiliseks objektiks (ingl *undefined political object*)

Üks oluline samm ühenduse usaldusväarsuse suurendamiseks on kahtlemata seaduste keelekasutuse inimsõbralikumaks muutmine. Selle vajalikkust on ka Euroopa Liidu siseselt tunnustatud. Kuid olulisi muutusi paremuse suunas ei ole siiani paraku täheldatud.

Värvika näitena Euroopa Liidu õigusaktide ülikeerulise sõnastuse kohta võiks siinkohal esitada vaid ühe Euroopa Komisjoni määruse pealkirja.

KOMISJONI MÄÄRUS (EÜ) nr 2592/1999, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 1826/1999, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 929/1999 teatavate eksportijate osas ajutiste dumpinguvastaste tollimaksude ja ajutiste tasakaalustavate tollimaksude kehtestamise kohta Norrast pärineva tehistingimustes peetava atlandi väärislõhe impordi suhtes, kehtestatakse teatavate eksportijate osas ajutised dumpinguvastased tollimaksud ja ajutised tasakaalustavate tollimaksud sellise lõhe impordi suhtes ning muudetakse otsust 97/634/EÜ seoses sellise lõhe impordi käsitlevate dumpingu- ja subsiidiumidevastaste menetlustega pakutud kohustuste heakskiitmise kohta ja nõukogu määrust (EÜ) nr 772/1999 lõplike dumpinguvastaste tollimaksude ja tasakaalustavate tollimaksude kehtestamise kohta sellise lõhe impordi suhtes [9. detsember 1999]

Eesti Õigustõlke Keskuse tunnustuseks tuleb nentida, et sama määruse saksakeelne variant kõlab võrreldes eestikeelsega veelgi „seikluslikumalt“.

“Verordnung (EG) Nr. 2592/1999 der Kommission vom 8. Dezember 1999 zur Änderung der Verordnung (EG) Nr. 1826/1999 zur Änderung der Verordnung (EG) Nr. 929/1999 zur Einführung vorläufiger Antidumping- und Ausgleichszölle auf die Einfuhren von gezüchtetem Atlantischen Lachs mit Ursprung in Norwegen im Fall bestimmter Ausführer, zur Einführung vorläufiger Antidumping- und Ausgleichszölle auf die Einfuhren von solchem Lachs im Fall bestimmter Ausführer, zur Änderung des Beschlusses 97/634/EG zur Annahme von Verpflichtungsangeboten im Zusammenhang mit dem Antidumping- und dem antisubventionsverfahren betreffend die Einfuhren von solchem Lachs und zur Änderung der Verordnung (EG) Nr. 772/1999 des Rates zur Einführung endgültiger Antidumping- und Ausgleichszölle auf die Einfuhren von solchem Lachs” [Abl. L 315 vom 9.12.1999, S. 17]

Arvatavasti panevad need read enamiku sakslasi või saksa keelt valdavaid inimesi ka pärast mitmekordset püüdlikku lugemist vaid õlgu kehitama. Kuigi tegemist on üldtuntud sõnadega, jääb enamikule lugejaist ilmselt mõistatuseks, mil moel need täpselt omavahel seonduvad. Kui aga juba pealkirja lugedes seistakse silmitsi läbipaistmatu sõnatihnikuga, pole raske ennustada, kui negatiivseks kujuneb häälestatus kogu dokumendi suhtes. Dokument ise koosneb samasugustest lauselohedest. Oma rohkete nominaalkonstruksioonidega on need minetanud igasuguse süntaktilise loogika.

Tõsi, erialakeeltel on tavaliselt hulk vormilisi iseärasusi, nagu tegevusverbi liigendamise, nominaalstiil, v-kesksõna sage kasutus jms. Kõik need keelelised võtted teenivad üldjuhul

terviklikkuse, objektiivsuse ja täpsuse eesmärki, ent kui tekst muutub seeläbi mõistetamatuks sõnajadaks, on selge, et seda eesmärki ei saavutata.

Maailm muutub kiiresti. Riigid lävivad üha tihedamalt. Kõigil aladel, ka õiguse valdkonnas võetakse üle elemente võõrastest traditsioonidest ja kultuuridest. Euroopa Liit loob täiesti uusi õigussuhteid, mida tuleb kuidagi nimetada. Paratamatult peab olema võimalik neist suhetest rääkida ka eesti keeles. Keele tuleviku seisukohalt on oluline, kuidas seda tehakse.

Uut mõistet võib väljendada juba tuntu kaudu, ümberütlemise abil. Võimalik on ka mõne olemasoleva mõiste tähenduse laiendamine, selle kasutamine uues tähenduses. Esimese võimaluse sage kasutamine muudaks seadustekstid veelgi lohisevamaks, teine võimalus tekitaks segadust ja mitmeti mõistmist. Suure tõenäosusega tekiksid probleemid, mida iga erialakeel püüab vältida.

Oleks loogiline, kui sellises olukorras emakeelseid termineid otsides saaks pöörduda inimeste poole, kes oma igapäevatoos Euroopa Liidu õigusaktidega kokku puutuvad. Kardetavasti aga ei kuule ka sealt lõplikku tõde. Tõenäolisem on, et nemad kasutavad selguse huvides hoopis inglise või prantsuse keelt, emakeelset teksti võõrkeelsete terminitega läbi pikkides. Mitte ainult spetsialistide kitsas ringis, vaid ka ajakirjanduses kasutatakse sageli näiteks prantsuskeelset mõistet *acquis communautaire*, mis on saanud nii suupäraseks, et ajakirjanikud ei pea mõnikord enam vajalikuks selle sisu selgitadagi. Kuid kas iga inimene teab, mida selle all mõeldakse? Ilmselt mitte.

**KAI TAFENAU,
MARGOT SAVISAAR**

ISIKUNIMI JA SELLE ÕIGUSLIK REGULATSIOON (2)

(Algus Õiguskeeles nr 2)

1.1. Isikunime kultuuriline determineeritus

Tsivilisatsioon koosneb paljudest üksteisega läbipõimunud kultuuridest, mida on kujundanud ajalugu, traditsioonid, religioon jms. Isikunimetraditsioon on kultuuriga otseselt ja tihedasti seotud. Samuel Huntingtoni¹ käsitluse järgi kuulub Eesti kristliku kultuuri alale, mida piirab idast slaavi õigeusu, läänest lääne, eelkõige germaani kultuuriruum. Meie kultuuris on segunenud nii lääne- kui ka idapoolsed mõjud algupärase arhailise maailmanägemisega.

Ühe nimega ehk eesnimega hakati inimesi kutsuma sel ajal, kui tekkis inimeste identifitseerimise vajadus.² Perekonnanimed on hilisemad, need tekkisid ajal, mil kujunes vajadus inimeste rühmitamiseks perekonna või suguvõsa järgi.³ Mõlemal juhul ammutati nimede panekul

¹ S. Huntington. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujunemine. Tartu 1995, lk 55–88.

² Edgar Rajandi andmetel on võimalik kõnelda eesnimedest sellistes tähendustes, nagu me mõistame neid tänapäeval või ka tuhandete aastate eest, nt Egiptuse *Menes* (3400 aastat eKr), Assüüria *Sargon* (2600 aastat eKr), *Abraham* (2000 aastat eKr) jt. Varakristlikul ajastul – IV ja V sajandil – hakkas kujunema ühine kristlik nimevara, kuhu kuulusid peamiselt heebrea alusnimed oma kreeka või ladina kujudel. Ristiusu algaastatel ei olnud erilisi ristiusunimesid, neid hakkas kirik olemasolevatest nimedest välja valima hiljem. Ristiusuline nimepanek koos vastündinute ristimisega algas VIII sajandil. Siis pandi lastele kristlike pühakute nimesid: *Johannes, Peetrus, Paulus, Michael, Martin, Andreas, Remigius, Mattheus, Markus, Maria*. Hiljem, XII sajandil, lisandusid sellised pühakunimed nagu *Georg, Sebastian, Nicolaus*. Ainult anglosaksid eristasid mehe- ja naisenimesid, mujal anti samu nimesid mõlemast soost isikutele. (E. Rajandi. Rahvusvahelistest eesnimedest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 1967, nr 13, lk 79–80.)

³ Suurema hulga inimeste, näiteks linlaste eristamiseks oli vaja kas väga palju erisuguseid nimesid või lisanimesid, mis aitaksid eristada samanimelisi. Kui veel muistsed heebrealased kasutasid ainult üht nime – eesnime –, sest nende nimevara oli suur ja kogukonnad väikesed, siis Kreeka linnade suurus tingis juba isanimede ehk patronüümide või päritolu-toponüümide kasutuselevõtu eesnime lisana, näiteks *Simonides Keosest, Timokreon Rhodoselt, Meleagros Kadarast*. Rooma meeskodanikel oli alates III sajandist juba kolm nime, mis tähistasid sugu, perekonda ja liignime (näiteks *Quintus Horatius Flaccus, Caius Julius Caesar*), seda eelkõige Rooma linna suuruse tõttu. Mõnel juhul lisati kolmele nimele veel isiklik liignimi, näiteks *Publius Cornelius Scipio Africanus*. Rooma impeeriumi naistel oli ainult kaks nime ning orjadel üks nimi. Rooma impeeriumi lagunemisega kadusid käibelt kahekordsed nimed. Jäid vaid eesnimed. See tava kestis IX sajandini, mil taastekkisid suured linnad ning oli tarvis linnakodanikke täpsemalt eristada. Kujunesid välja perekonnanimed. Sageli osutasid need elu- ja päritolukohtadele, elukutsetele ja ametitele, isiku erilistele omadustele, tegudele või teenetele. Uus perekonnanimesüsteem levis jõudsalt koos kogukondade kasvu ja ühiskonnas tekkinud nõudlusega. Itaalias tekkisid liignimed juba IX sajandil: *Guiglielmo degli Orsiini, Antonio Fogazzaro (Antonio Pagar)*; Saksamaal XII–XIV sajandil: *Hermann Schiller (Hermann Kõõrsilm), Johann Peters*; Suurbritannias *Jack Fitzgerald (Jaak Gerald poeg), William Robinson* jt. Euroopa aadelkond võttis perekonnanimed kasutusele XVI sajandil, Põhjaamaadest esimesena Taani 1526. aastal; Rootsi 1650. aastal.

(P. Jurtšenko. Perekonnanimede kujunemine Euroopas. Bakalaureusetöö. Tallinna Pedagoogikaülikool 2002, nr 9, lk 43–46; E. Rajandi. *op. cit.*, lk 79–86; A. Saareste. Pilk Eesti nüüdsele perekonnanimedele. – Eesti Üliõpilaste Seltsi Album 1934, nr 10, lk 84–86.)

inspiratsiooni kultuurist: lähiümbrusest, töödest-tegemistest, rahvaluulest jm. Seepärast võib öelda, et isikunime ei saa kultuurist lahutada.

Ants Frosch ja Peeter Järvelaid on jõudnud – kumbki iseseisvalt – tõdemuseni, et isikule juriidiliselt kinnitatud isikunimed moodustavad õigusruumis omaette osa,⁴ kuhu kuuluvad ees- ja perekonnanimi, mille ametnik on seaduse alusel isikunimena kinnitanud. Mugandatud nimed, nagu hellitus- ja varjunimed, esinevad üksnes kultuuriruumis.

Nime seos kultuuriga sõltub kohalike tavade mõjust nime valikule-panekule ning sajanditepikkuste traditsioonide elujõulisusest.⁵ Kõikides kultuurides on nimel olnud ka maagiline tähendus, mis pärineb arhailisest mõtlemisest, maailma seletamisest maagiliste jõudude põimikuna.⁶ Levinud oli arvamus, et olendi ja tema nime vahel on mingi salapärase side, et nimi sisaldab midagi olendist endast, on selle hing ja seetõttu ei ole sugugi hea seda igäühele teada anda.⁷ Juhan Kurrik⁸ on ütelnud, et nimed on iseloomu keelekujutused, mis erinevad igapäevasõnadest, ning neil on oma kultuuriline väärtus. Nimepanek väljendab võimu- ja omandisuhteid: eesnime paneb tugevam-võimsam ehk lapsevanem, hüüdnime – väline võim ehk anonüümne rahvas. Hellitusnime kui ühe hüüdnimevormi panek on kokkuleppeline.⁹ Nimepanekut on peetud tõsiseks asjaks: tuli hoolega kaaluda, milline nimi on lapsele see kõige parem. Sageli oli kasutusel mitu nime.¹⁰ Lisaks sünnijärgselt antule tuli inimesel mõnikord endal otsida sobivam nimi või pani selle talle hoopis teadjamees.¹¹ Eespool öeldut kinnitab nimevahetuslugu Harjumaalt, kus väikeses väljasurevas külas nimega *Virve* sündis tüdruk, kellele anti koduküla nimi – *Virve*. Kuid tüdruk oli pidevalt haige ja seetõttu otsustati nime muuta. Väljasureva küla nimest loobumise järel paranes kohe ka tüdruku tervis.¹²

⁴ A. Frosch. Ponjatje pravosferõ. – Studia Iuridica: Historia et Theoria, nr 5. Tartu 1990, lk 6–11. Vt ka M. Luts. Milleks õigusetnograafia, juriidiline folkloristika ja õigusarheoloogia? – Vana Vara Vedaja 1995, nr 2, lk 67–72.

⁵ Traditsioonide mõjust kultuurile vt ka P. Tulviste. Mõtlemise muutumine ajaloos. Tartu 1978.

⁶ Vt ka H. Hattenhauer. Euroopa õiguse ajalugu I. Tartu 1995, lk 73–76.

⁷ Seda näitavad ka Eesti vanasõnad: *Ega nimi meest ei riku; kuidas mies, ninda nimi; rublane nimi, kopikane amet; heal lapsel mitu nime; aus nimi on kallim kui kuld; kes teisel nime annab, see seda ise kannab; hunt jääb hundiks, kui sa seda ka vagaks lambaks nimetad; kuda au, nõnda nimi; nimi ei purõ, ei poksi, ei lüü, ei lõmmitä, ei aja' aida ka maha; kelle laps, selle nimi; kuidas nimi, nõnda vili; nimi ei mädane hauapõhja ka; räägi meest, aga ära nimeta meest; kuidas mehe nimi, nõnda mehe au.*

Vt ka M. J. Eisen. Eesti vanasõnad. Tallinn 1993.

⁸ J. Kurrik. Nimede raamat. Jurjev 1901, lk 7.

⁹ V. Sarapik. Keel ja kunst. Tallinn 1999, lk 64.

¹⁰ Vt ka O. Loorits. Eesti rahvausundi maailmavaade. Tallinn 1990, lk 29–33.

¹¹ A. Moor. Nimetu. Tartu 2000, lk 286.

¹² Vestlustest Harju Maavalitsuse perekonnaseisuosakonna juhataja Eevi Alaniiduga. Detsember 2002.

Kuigi arhailine, maagiasse uskuv nimekäsitus vastandub tänapäeva ratsionaalsele nimekäsitusele, järgitakse seda looduslähedase mõtteviisiga inimeste hulgas mõningal määral praegugi. Ollakse arvamusel, et õige nimi peaks kajastama inimese sisemist olemust ning et sellisel nimel on ka suurem mõju.¹³

Suuremale osale tänapäevainimestest aga ei ole nimel ja nimetamisel enam sellist tähtsust. Lapsele nime pannes arvestab tähendusega üksnes kaks protsenti lapsevanematest.¹⁴ See asjaolu toetab veel kord Milli-Kripke-Eco teoreetilist seisukohta, et nimel on alati osutus, kuid ei pruugi olla tähendust.

Aleksander Heintalu¹⁵ soovitab juhul, kui ollakse veendunud, et põlvnetakse vabadest esivanematest, anda lapsele ehtne maakeelne nimi, mis ei pärine ühestki teisest kultuurist ega ole kunstlikult tuletatud. Näiteks peaministri nõuniku ja Riigikogu liikme Kaido Kama lapsed kannavad nimesid *Susi, Kärg, Põvvat, Põim*. Need on nimed, millel on mõte ja tähendus vaid eesti keeles ja kultuuris. Üldtuntud ja laialt kasutuses on eesnimed *Koit, Agu, Eha, Leelo, Lagle, Kaur*; analoogselt on tuletatud *Ilm, Tuul, Rahe, Päev, Öö, Laul, Loits, Luule, Ilo, Tõiv, Tasu, Mõte, Vanne, Pääsu, Haugas, Teder, Rääk, Värvo, Viires, Västriik*. Siseministeeriumi andmetest nähtub, et aastatel 2000–2002 on lapsed saanud selliseid maakeelseid nimesid nagu *Säde, Sära, Pärl, Vägev* jm.¹⁶

Aleksander Heintalu väidab, et arhailises mõtlemises ei tehtud vahet poisij- ja tüdrukunime vahel.¹⁷ Toetudes Annika Hussari ja Eelika Ivaski uurimustele,¹⁸ saab väita, et tänapäevalgi on selliseid „kahesoolisi“ nimesid. Üldjuhul kasutatakse nime siiski ainult mehe- või ainult naisenimena. Vaid mõnel üksikul korral on pandud poisile nimeks näiteks *Katrin, Diana, Merilin* või tüdrukule *Kaspar*, samas enam-vähem võrdselt kasutatakse nii poisij- kui ka tüdrukunimena *Anarit* ja *Keiti*.

¹³ A. Moor. Nimetu. Tartu 2000, lk 286.

¹⁴ M. Vent. Nimepaneku motivatsioonist. Seminaritöö. – Tartu Ülikool 2000, nr 135, lk 29.

¹⁵ Maa valdus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: www.maavald.ee/index.php?f=eluring/nimi, 11. veebruar 2002.

¹⁶ Andmed pärinevad Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonnast. Jaanuar 2003.

¹⁷ Maa valdus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: www.maavald.ee/index.php?f=eluring/nimi, 11. veebruar 2002.

¹⁸ A. Hussar. Eestlaste eesnimedest aastatel 1930–1990. – Tartu Ülikool 1998, nr 1279, lk 157–159; E. Ivask. Eesti praegune nimepruuk (Tartu 1991.–2000. aasta sünniregistrite näitel). – Tartu Ülikool 2002, nr 1385, lk 48–50.

Nagu arhailises kultuuris, nii oli ka läänekristlikus maailmas, kuhu Eesti alates XIII sajandist¹⁹ kuulub, nime valik väga oluline, näiteks piisas igasugusest kurjast pääsemiseks Jumala nimetamisest. Levinud oli arvamus, et nii maises kogukonnas kui ka taevas ja põrgus peetakse hinge kirju, kuhu märgitakse inimese nimi ning hing kuulutatakse selle omaks.²⁰ Samas on kristlikus maailmavaates õigus nime vahetada üks olulisi isikuvabadusi ning nimepanekust veelgi suuremat võimu näitab voli kellegi teise nime muuta. Vanas Testamendis peetakse nime muutmist mingi jumaliku plaani märgiks.²¹

Eestis on peamiselt saksa kultuuriruumist pärinevad kristlikud traditsioonid segunenud arhailise omakultuuriga. Veel möödunud sajandil panid praktilised eestlased sageli oma vanemale pojale isa nime,²² sest tema päris enamasti ka talu.²³ Arvati, et isa või ema nimi kindlustab lapsele pika eluea, piirab järglaste arvu või annab järglase teisest soost.²⁴ Samas pärineb Põhja-Eestist vastupidine tava: last ei ristitud ema-isa nimega, sest arvati, et siis jääb see laps viimaseks.²⁵ Ristinime kaudu oodati kaitset sama nime kandjalt.²⁶

¹⁹ Eesti eesnimedest võib hakata rääkima alates XII–XIII sajandist, kui eesnimedid hakati kristlikest nimedest lühendama ja mugandama, näiteks *Hans, Jüri, Jaan, Maret, Kadri, Leena*. Samas väidab professor Jüri Uluots, et saarlaste vanematel olid XIII sajandil sellised nimed nagu *Ylle, Culle, Env, Muntelene, Tappete, Yalde, Melete, Cake*. Võib-olla on saarlaste ebaharilikud nimed tulnud suhtlusest ülemerenaabritega. XV sajandi keskpaigast hakkasid domineerima ristinimed ja eestipäraseid nimed hakkasid taanduma. XVI sajandiks olid Eestis lisandunud sellised mehenimed nagu *Mikk, Madis, Toots, Jaak, Toomas, Peeter, Mart, Markus, Tõnis, Paap, Tõnu, Andres, Siimon, Hendrik, Mart, Kersen, Tiilik, Härn, Hermann, Hannus, Rein, Klaus, Laur, Pärtel, Niklus, Asmus, Mats, Tiit, Jaanus* ja naisnimed *Ann, Ellu, Kai, Kärt, Madli, Mae, Mall, Mari, Rõõt, Tiiu, Aet, Hingel, Kersti, Piret, Ädi*. Enamik neist on mugandatud kristlikud nimed. XIX sajandi levinuimad eesnimed Harju- ja Hiiumaal olid meestel *Johannes, Jaan, Jüri* ning naistel *Leena, Anna, Maria, Liisa*. Seega olid XIX sajandil kõrvuti kasutusel nii kristlikud (*Johannes, Maria*) kui ka mugandatud nimed (*Jaan, Liisa*). XX sajandi populaarsemad eesnimed olid *Anna* ja *Johannes*.

(**M. J. Eisen.** Risti- ja sugunimed Tartu ja Võru maakonnas aastal 1582. – Eesti Keel 1923, nr 1, lk 5; **E. Rajandi.** Rahvusvahelistest eesnimedest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 1967, nr 13, lk 90; **E. Roos.** Eesti muistseist isikunimedest. – Keel ja Kirjandus 1961, nr 6, lk 344–345; **A. Saareste.** Kaunis emakeel. Lund 1952, lk 68; **H. Saari.** Eestlaste eesnimed eri aegadest. – Eesti A&O. Tallinn 1993, lk 190–191; **R. Seeberg-Elvarfeldt.** Tartu eesti perekonnanimed 17. sajandi esimesel poolel. – Eesti Keel 1982, nr 4, lk 126; **J. Uluots.** Eestlaste lepingud võõrastega XIII sajandil. – Õigus 1936, nr 2, lk 68.)

²⁰ **E. Vahtramäe.** Veas ei upu, tules ei põle, maas ei mädane. – Maakodu 1999, nr 8/9, lk 8.

²¹ **V. Sarapik.** Keel ja kunst. Tallinn 1999, lk 64–65.

²² Nii toimiti ka Norras: vanemale pojale pandi nimi isapoolse vanaisa järgi, järgmisele pojale emapoolse vanaisa järgi, järgmistele poegadele vastavalt vanavanaisade nimed. Tütardele nimede andmisele järgiti analoogilist tava. Lastele nime andmisel ei kasutatud surnud vanema nime, juhul kui laps ristiti pärast vanema surma.

(**Y. Nedrebo.** How to Trace Your Ancestors in Norway. Oslo 1996, lk 3–4.)

²³ **T. Jaago, K. Jaago.** See olevat olnud ... Rahvaluulekeskne uurimus esivanemate lugudest. Tartu 1996, lk 75.

²⁴ **Ü. Valk.** Nimi eesti rahvausundis. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool 1986, nr 150, lk 39–40.

²⁵ Eesti rahvakultuur. Tallinn 1998, lk 411.

²⁶ Ühe Virumaa mehe, kelle isa ja lilled kandsid *Aleksandri* nime Vene tsaari Aleksander II auks, perre sündis poeg ja sai nimeks *Aleksander*, kes suri. Seejärel sündis uus poeg ja sai samuti nimeks *Aleksander*. Ka tema suri. Siis sündis kolmas poeg, samuti *Aleksander*, kes jäi ellu ning päris talu.

(**T. Jaago, K. Jaago.** See olevat olnud ... Rahvaluulekeskne uurimus esivanemate lugudest. Tartu 1996, lk 76.)

Samas on teada, et surnud õe või venna nime andmine ei olnud usulisest vaatepunktist soovitatav. Arvati, et ka see laps on siis surmale määratud või ei saa tema nimekaim hauas rahu²⁷ ja ilmub sageli tema nime kandva õe või venna unenägudesse. Samuti usuti, et nime edasikandja eluiga jääb lühikeseks seetõttu, et ainult ühe lapse nimi ühest perest saab olla taevas kirjas ning selline juba surnute kirjas on.²⁸ Kui laps väga viril olnud, peetud üheks võimalikuks põhjuseks vale eesnime, mis siis ümber vahetati: *Karjus titt enne ristimist, siis kardeti ta peatset surma, karjus pärast, siis arvati, et laps pole saanud kohast nime* (Pärnu).²⁹ Saaremaal ei soovitatud päris nime enne ristimist üldse kasutada, sest laps jäi siis nime taga kerjama. Tartumaal aga arvatud, et kui teised kuulevad nime alles ristija enese suust, siis saavat tütarlaps kas ilus pikkade juustega, poiss aga tark või tugev, et kõik imestavad. Läänemaal Kullamaa vallast on pärit uskumus, et ristimata, seega ametlikult nimeta isik, on üldse igas suhtes õrn ja tundlik³⁰: *ta ei ole veel jumalalaste kirjas ja peab üksi oma jõududega hakkama saama, kellele võib liiga teha nii kuri sõna kui ka pilk ja erilise hooletuse korral võib tulla Vanapagan ja ta ära varastada*.³¹ Hilisemaks, tänasesegi päeva jõudnud pärimuseks võib pidada kommet istutada ristsetel lapse õnneks õunapu. Puu elujõulisust seostati otseselt inimese omaga: kuivas puu, kustus ka inimese eluküünal.³²

Läänekristliku kultuuritraditsiooniga segunenuna³³ pärineb arhailisest õigusemõtte ajastust ka abiellu astuva naise kohustus lisaks nimemuutusele kanda põlle ja rätti ja ajada maha juuksed, mis seejärel mehe kätte hoiule anti – nii väidab folklorist Mare Kõiva.³⁴ Usuti, et kelle käes on juuksed, sellel on sinu üle ka vägi. Samuti pöörduti abielunaise poole mehe nime kaudu – *Jaani Maret*.³⁵

²⁷ Ü. Valk. Nimi eesti rahvausundis. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool 1986, nr 150, lk 41.

²⁸ E. Vahtramäe. Vees ei upu, tules ei põle, maas ei mädane. – Maakodu 1999, nr 8/9, lk 8–9.

²⁹ Ü. Valk. Eesti nimeuskumusi. – Vikerkaar 1988, nr 9, lk 41.

³⁰ Eelnenut toetab pärimus Soomest, kus lapsele pandi nimi esimese hamba ilmumise järel, sest arvati, et selle ajani ei ole lapsel oma kaitsevaimu. Tänaesse päeva on nimetatud tavast jäänud komme kinkida lapsele esimese hamba puhul hambaraha või hõbelusikas.

(I. Talve. Finnish Folk Culture. Studia Fennica Ethnologica 4. Helsinki 1997, lk 189.)

³¹ Vt lisaks Eesti rahvakultuur. Tallinn 1998, lk 411.

³² E. Vahtramäe. Vees ei upu, tules ei põle, maas ei mädane. – Maakodu 1999, nr 8/9, lk 9–10.

³³ Ka eestlastel ja liivlastel, vähemalt nende pealikutel, olid XIII ja XIV sajandil liignimed, nagu on märkinud Läti Hendrik: *Toyuelemby Kuldemuna (Tõivelembi Kuldemuna), Velemby Howatoyvensone [Veelembi (ehk Veearmastaja) Hoovatõivepoeg]* jt. Kuid M. J. Eiseni arvates olid XIII ja XIV sajandil juba mitmetel linlastel, nii rüütritel kui kodanikel, liignimed, mis tekkisid kas kohanime juurdelisamisel (*Keru Jüri* – Kerust pärit *Jüri*, *Kaubi Kaarel* – Kaubist pärit olev *Kaarel*) või ameti järgi [*Pistor (Pagar) Olev, Faber (Sepp) Peeter*].

(M. J. Eisen. Sugunimede tekkimine. – Eestlasele eesti nimi. Tartu 1921, lk 9–11; E. Roos. Eesti muistseist isikunimedest. – Keel ja Kirjandus 1961, nr 6, lk 343; A. Saareste. Pilg Eesti nüüdseile perekonnanimedele. – Eesti Üliõpilaste Seltsi Album 1934, nr 10, lk 86.)

³⁴ T. Siimets. Nimi ennustab inimest. – Pere ja Kodu 2002, nr 1, lk 34.

³⁵ Selliselt pöördutakse tänapäeval paljude Euroopa rahvaste poole: proua *John Brown* (Inglismaal) või *Sigrídur Jondottir* (Islandil).

Kuid Aleksander Heintalu³⁶ väidab, et arhailises ühiskonnas jäi naise nimi abielludes samaks ja seda kandsid ka tema järglased. Naine võttis majja mehe, mis aga ei tähendanud, et mees oleks alaväärsem. Näiteks Põhjamaades³⁷ valitses emakultus, ema järgi oli ka kergem isikut identifitseerida:³⁸ ema nime kandmine näitas kõrgeimasse seisuslikku klassi kuulumist.³⁹ Alles XVIII sajandist alates võttis abielunaine endale mehe perekonnanime.⁴⁰ XX sajandi lõpus on tulnud taas komme jätta abielludes alles ka oma neiupõlvenimi, mis on teadupärast vana aadlitava, väidab folklorist Mare Kõiva.⁴¹ Samasugust trendi on märganud ka Harju Maavalitsuse perekonnaseisuosakonna juhataja Eevi Alaniit.⁴² Ta märgib, et kui veel XX sajandi keskel jäid peamiselt teistkordselt või vanemas eas abiellujad oma perekonnanime juurde, siis nüüd otsustab umbes kümnendik noortest abielluustujatest oma nime jätmise kasuks. Seoses patriarhaalsete traditsioonide nõrgenemisega muutuvad väärtused, soorollid ja perekonnamudelid.

Eestlase isikunimi koosneb oma traditsioonilises vormis läänekristlikule kultuuritraditsioonile sarnaselt kahest nimest: ees- ja perekonnanimest. Seejuures võib eesnimi koosneda ka kahest, harvem kolmest nimest⁴³: *Pille-Riin, Kustav Agu Toomas*,⁴⁴ mille puhul igapäevaprüugis tarvitatakse enamasti esimest. Erinevalt ortodoksi-slaavi tavast, kus kanooniliste eesnimede vähesus põhjustas isanimede kasutuselevõtu,⁴⁵ meil isanime igapäevases suhtlemises ei tarvitata. Enne perekonnanimede kasutuse kinnistumist või nendega harjumist tuli see sageli esile liignime kaudu, näiteks *Hansu Jaan* või *Tooma Peet*, kusjuures liignimes võis kajastuda ka vanaisa, vanavanaisa ja veelgi kaugema esiisa, koguni mõne teise sugu-

³⁶ Maa valdus. Arvutivõrgus. Kättesaadav: www.maavald.ee/index.php?f=eluring/nimi, 11. veebruar 2002.

³⁷ Ka juutidel tänaseni.

³⁸ Mis teatud ulatuses on siiani säilinud veel Islandis: lapsele pannakse islandipärane liignimi ka juhul, kui ainult lapse ema on islandlane.

³⁹ **O.-J. Johannessen.** Metronymics, Their Use and Tier Bearers in Medieval West Scandinavia. – *Studia Anthroponymica Scandinavica*. Tidskrift För Nordisk Personnamnforskning 2001, nr 19, lk 81.

⁴⁰ **E. Brylla.** Personal Names and Gender. – *Studia Anthroponymica Scandinavica*. Tidskrift För Nordisk Personnamnforskning 2001, nr 19, lk 28.

⁴¹ **T. Siimets.** Sealsamas, lk 34.

⁴² Vestlusest Harju Maavalitsuse perekonnaseisuosakonna juhataja Eevi Alaniiduga. Detsember 2002.

⁴³ 1930. aastatel, kaksiknimede kõrgajal oli nende osatähtsus 15%. Alates 1990. aastatest on see alates 4%-st jälle jõudsalt kasvamas.

(**A. Hussar.** Eestlaste eesnimedest aastatel 1930–1990. – Tartu Ülikool 1998, nr 1279, lk 105–112; **E. Ivask.** Eesti praegune nimepruuk (Tartu 1991.– 2000. a sünniregistrite näitel). – Tartu Ülikool 2002, nr 1385, lk 45–47.)

⁴⁴ Esimesed andmed kaksiknimede kohta pärinevad XVIII sajandist.

(**L. Rootsmäe.** Võnnu kihelkonna isikunimed XVIII sajandil. – Keel ja Kirjandus 1969, nr 10, lk 623.)

⁴⁵ **E. Rajandi.** Rahvusvahelistest eesnimedest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 1967, nr 13, lk 85.

Veel 1991. aastal tuli ka eestlastel kasutada NSV Liidus suheldes lisaks eesnimetele ka isanime, mis tekitas aga baltlastes sageli harjumatuses tingitud meeldejätmisraskusi.

konna esindaja isikunimi, millest oli kujunenud talunimi.⁴⁶ Liignime, enamasti talunime kasutamise eesnime ees on kasutusel tänaseni: *Toomas Kukke* ei kutsuta *Kuke Toomaseks*, vaid hoopis talu järgi *Aiaaugu Toomaks*.

Eestlaste isikunimes ei kajastu nimekandja sugu ega perekonnaseis. Teisiti on Põhjamaade isikunimesüsteemis, kus nimi koosneb traditsiooniliselt kolmest osast: antud eesnimest, hüüdnimest⁴⁷ ning isa-, harvemini emanimest moodustatud liignimest;⁴⁸ leedu traditsiooni-

⁴⁶ XVI sajandil võis Liivimaa linnades, sh Tartus leida isikunimesid koos isanimega, näiteks Matthias Johann Eiseni järgi *Jan Andryspoik*; samuti esines Vene *ov-lõppu*, näiteks *Rein Hanusov*. Eestipärasteks sugunimedeks võib XVI sajandil pidada järgmisi: *Hans Piep (Piip)*, *Mady Alik (Madis Allik)*, *Laur Vereve (Verev)* jt. Seega on tegemist peamiselt roomakatoliku nimedega, mida on suupärasemaks mugandatud. Eisenile vaidleb vastu Roland Seeberg-Elverfeldt, kelle arvates tarvitati liignimesid XVI sajandil pigem nime ees kui järel, vastavalt *Pulli Hans*, *Pobby Mick*. Aadu Musta arvates sõltus liignime asetus nime ees või järel sellest, kas tegemist oli linlase või talupojaga. Linlase puhul asetses perekonnanimi nime järel (*Jaan Kott*), talupojal aga ees (*Koti Jaan*). Kuid Heldur Palli arvates võis lisanimi asuda nii eesnime ees kui ka taga, peegeldades sellega ilmselt rahvasuus väljakujunenud pruuki. Viimast arvamust võikski autori arvates kõige reaalsemaks pidada. XVII ja XVIII sajandil koosnes eesti talupoja nimi peamiselt lisanimest ning sellele järgnevast ristinimest. Lisanimi võis kujuneda talunimest (*Rabasaare Jaak*), elukutsenimetusest (*Nahkuri Mats*) või isanimest (*Mardijaagu Hans*), samuti haruldasest eesnimest, mida praegu enam eesnimeks ei tarvitata (*Klement, Hint, Naan, Peets* jt). Kirikuraamatutest võib isegi leida *Ruga Hanso Jaani Peeter*, kus *Ruga* oli talunimi ning selle kandjale lisanimeks, *Hans* oli nimekandja vanaisa, *Jaan* aga isa ning *Peeter* isiku enda nimi. Tol ajal polnud lisanimi inimesele ametlikult antud, seetõttu oli see pigem tema aadress. Nii võis *Hanso Jaani sulane Toomas* olla peagi *Jürihanso Jaani sulane Toomas*. Selline nimede pidev muutumine oli omane peamiselt sulastele ja vabadikele, mis põhjustas ületamatuid raskusi isikute identifitseerimisel.

(**M. J. Eisen**. Risti- ja sugunimed Tartu-Võru maakonnas aastal 1582. – Eesti Keel 1923, nr 1, lk 8 ja 9; **A. Must**. Eestlaste perekonnanime allikad. Tartu 2000, lk 41 ja 42; **H. Palli**. Eesti isikunimedest Harju- ja Järvamaal XVI sajandil. – Keel ja Kirjandus 1959, nr 10, lk 607 ja 608; **H. Palli**. Jestestvennoe dviženie seljaskogo nasselenija Estonii 1650–1799. Tallin 1980, lk 40; **R. Seeberg-Elverfeldt**. Tartu eesti perekonnanimed 17. sajandi esimesel poolel. – Eesti Keel 1932, nr 4 lk 121.)

(Vt lisaks ka Tallinna kodanikkude raamat 1409–1624. – Tallinna Linnaarhiivi väljaanded 1932, nr 6; Vanem Tallinna Jaani haigemaja vakuraamat 1435–1507. – Tallinna Linnaarhiivi väljaanded 1925, nr 4.)

⁴⁷ Kahe eesnimega laseb end XX sajandil kutsuda ainult 3% norralastest.

(**K. Kruken**. The Use of Given Names as a Form of Address in Norway. – Studia Anthroponymica Scandinavica. Tidskrift För Nordisk Personnamnforskning 2001, nr 19, lk 111.)

⁴⁸ Põhjamaades anti keskajal lapsele alati tähendusega eesnimi: *Bjorn (Karu)*, *Steinn (Kivi)*, *Helgi* (mehenimena) ja *Helga* (naisenimena) tähendas *auku* jne, või siis tähendusega liitnimi: *Thorbjorn (Karujumal)*; *Thorsteinn (Kivijumal)*; *Snaebjorn (Jääkaru)* jne. Väga väike osa nimedest on laenatud keltidelt, slaavlastelt. Teine nime osa – hüüdnimi – pärines enamasti sõpradelt või vaenlastelt, tulenedes iseloomujoontest, kohanimest või kasutatavast relvast, harvemini loomanimest, näiteks *Inn Godi (Hea)*, *Inn Fagri (Õiglane)*, *Inn Frodi (Õpetatud)*; *Inn Irski (Irlane)*; *Geirr (Oda)*; *Galti (Metskult)*; *Kleggi (Parm)* jne. Viimaseks nime osaks oli isa-, harvemini emanimest moodustatud liignimi, näiteks kui ema oli tuntud isik või oli tegemist sohilapsega, millele lisati soole vastav lõpp, näiteks Islandil *-dottir* või *-son*, Rootsis *-dotter* või *-son*, Norras *-datter* või *-sen*. Nimetatud traditsiooniline nimesüsteem on Põhjamaadest säilinud siiani ainult Islandil ja Fääri saartel.

(**N. Jebu**. The Old Norse Name. Kättesaadav: www.meridies.org/as/dmir/Heraldry/1304.html, March 26, 2002; Vt Skandinaavia eesnimede päritolust **J. Insley**. Scandinavian Personal Names in Norfolk. A Survey Based on Medieval Records and Place-Names. Uppsala 1994)

lise nimesüsteemi kohaselt koosneb nimi antavast eesnimest ja isa-, harvemini emanimest moodustatud liignimest.⁴⁹

Eesti nimetraditsioonis on perekonnanimed – olgu need eestipäraseid *Tamm, Takjas, Kasukapoeg* või võõrapäraseid *Mikkel, Elofsson, Smirnov* – ühised nii meestele kui naistele, isadele kui tütardele. Nime eri kujud loetakse eesti nimesüsteemi seisukohalt eri nimedeks: *Tamm, Tamme, Takjas, Takja, Kasukapoeg, Kasukapoja, Elofsson, Elofdotter, Smirnov, Smirnova*.⁵⁰

Eri kultuuride, eelkõige germaani ja slaavi, aga ka rootsi kultuuri mõju eesti nimesüsteemile avaldub hästi Eesti XIX–XXI sajandi nimemoes. Nii said eestlased XIX sajandi alguses lisaks eestipärasele nimedele *Saunamees, Karu, Puujalg* jt sageli ka saksa-, harvemini vene- ja rootsipäraseid perekonnanimed, nagu *Grümann, Ostrav, Björg* jt, eriti paikkondades, kus elasid baltisakslased, rannarootslased ja vanausulised. XIX sajandi neljakümnendatel aastatel said Eestis seoses usuvahetusliikumisega *Tõnudest Antonid, Järssidest Jaroslavid* jne. Samal ajal muutusid ka luterlaste nimed, seda küll seoses isiku sotsiaalse staatuse muutumisega: *Jaan Rätsepast* sai kooli lõpetamise järel *Johannes Schneider*; 1930. aastate kampaania “Igale eestlasele eesti nimi!” käigus muutus *Mafta Jebeneu Marta Hõbenõuks, Moritz Puchk Moorits Puhkiks*. Seoses XXI sajandi alguse kultuurilise globaliseerumisega nimetab kirjanik *Tõnu Õnnepalu* end kord *Emil Todeks*, kord *Anton Nigoviks*, mille taga võib näha soovi samastuda eri kultuuridega. Annika Hussar oma ettekandes Vanemuise Seltsi koosolekul 17. märtsil 2001 väitis⁵¹, et eestlased on kogu aeg nimemoega kaasa läinud ja alates XIX sajandi lõpust alanud võõrapärase nimede ilmumisega on nimemoes aastakümnete kaupa vaheldunud oma- ja võõrapärase nimede eelistus. Nii võib 1990. aastate Euroopa levinuimate nimede hulgast leida palju ka Eestis populaarseid rahvusvahelisi eesnimesid,⁵² nagu *Laura, Johanna, Sandra, Anni, Hanna* või *Markus, Kevin, Sander*,

⁴⁹ Oluline erinevus eespool nimetatud Põhjamaade nimetraditsioonist avaldub naise liignimes, mis on küll tuletatud isanimest, kuid muutub seoses abiellumisega: vallalise naise perekonnanime lõppu lisatakse *-aite, -yte, -ute, -te*; abielunaistel asendatakse eelnenu lõpuga *-iene*.

(Lithuanian Surnames. Kättesaadav: www.lfcc.lt/publ/thelt/node9.html, March 26, 2002.)

⁵⁰ **E. Rajandi, H. Tarand.** Eesti nimi läbi sajandite. – Keel, mida me uurime. Tallinn 1976, lk 135 ja 136.

⁵¹ **A. Hussar.** Eestlaste XX sajandi nimemood. – Oma Keel 2001, nr 1, lk 32. Vt lisaks **A. Hussar.** Eestlaste eesnimedest aastatel 1930–1990. – Tartu Ülikool 1998, nr 1279, lk 126–135.

⁵² 1990. aastate populaarsemad eesnimed Islandis olid *Gudrun, Sigridur, Gudmundur, Einar, Helgi, Helga, Ingibjörg, Magnus, Gunnar, Kerstin, Jon, Anna, Maria*. 2001. aastal olid Rootsis populaarsemad tüdrukunimed *Julia, Emma, Hanna*; poisinimed aga *Oskar, Filip, Erik*; sama ajal said lapsed ka selliseid eesnimesid nagu *Bravo, Mystica-Rebella* ja *Björntand (Karuhammas)*. 2001. aastal olid soome tüdrukute levinuimad eesnimed: *Laura, Veera, Anni, Roosa, Emma*; poistel vastavalt *Eestu, Johu, Aleks, Ville, Niko*. Soomes elavatele rootsi tüdrukutele pandi 2001. aastal enim järgmisi eesnimesid: *Wilma, Emilia, Amanda, Julia, Elin*; poistele *Anton, William, Emil, Benjamin, Axel*.

(**T. Lacy.** Ring of Seasons. Iceland – Its Culture History. Michigan: The University of Michigan Press, 1998, lk 31 ja 32; Rootsi populaarsemad nimed on Julia ja Oskar. Arvutivõrgus. Kättesaadav: www.eta.ee/cgi-bin/eta/one?20020115=0179, 15. jaanuar 2002; The Most Popular Given Names for Finnish Speaking Girls and Boys in 2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: www.vaesorekisreikeskus.fi/Etunimet%202001%20su.xls, March 08, 2002; The Most Popular Given Names for Swedish Speaking Girls and Boys in 2001. Arvutivõrgus. Kättesaadav: www.vaesorekisreikeskus.fi/Etunimet%202001%20ru.xls, March 08, 2002.)

Robin, Erik, Johannes. Eelöeldule toetudes ei ole mõtet peljata eestipäraste nimede kadu. Nimetrende arvestades on lähiajal oodata koguni eestikeelsete nimede eelistuse sagenemist. Viimasel aastakümnel ei ole suurenenud ka võõrtähti sisaldavate eesnimede hulk. Annika Hussari uurimuse⁵³ järgi on need moodustanud poiste-tüdrukutele antavate nimede koguhulgast 10%.

Isegi XX sajandi alguses, rahvusriikide õitsenguajal, ei olnud isikunimi rangelt kodakondsusega seotud. Näiteks Eesti kodanike hulgas oli venelasi, sakslasi, rootslasi jt, kes kandsid oma keelele-kultuurile vastavat isikunime. Ka praegu, XXI sajandil, ei saa seostada kodakondsust rahvusliku nimega. Kuid kas nime on võimalik seostada emakeelega (rahvusega) või isiku elukohariigiga? Siiani on eeldatud, et kui isiku nimi on eestipärane *Õnne Värav* või venepärane *Roman Agafonov*, tuleb neid kõnetada vastavalt kas eesti või vene keeles. Et nime ja rahvuse vahel ei ole enam kindlat sidet, võib selguda, et *Õnne Värava* emakeeleks on rootsi keel ning *Roman Agafonov* peab end kolmanda põlve eestlaseks ja tema emakeel on eesti keel. Enam ei ole võimalik kindlalt ütelda, et isiku nime ja rahvuse vahel on seos.

Kuigi segaabeludest sündinud lapse kultuuriline kuuluvus määratakse tavaliselt lapse nime kaudu, – eestipärast nime kandvat last peetakse eestlaseks, venepärase nimega last venelaseks, – ei tarvitse see määratlus alati kehtima jääda. Veelgi vähem võib väita, et nimi sõltub inimese elukohast, sest kui isikud liiguvad ühest riigist teise, siis nad enamasti oma nime ei muuda. Teatud juhtudel, näiteks *Õnne Värava* puhul, võib tekkida vajadus esitleda end väljaspool Eestit näiteks *Ann Veravina*, et vabaneda eesti keelele omastest täpitähtedest ja olla mõistetav levinumates keeltes. Aja jooksul võib tekkida soov muuta nimi ka ametlikult *Ann Veraviks*, kuid selline muutus ei sõltu enam elukohariigist. See tuleneb kogu maailma vallanud globaliseerumisest, mis väljendub ka isikunimede ühtlustumises. Näiteks pöördu-takse Euroopas tagasi XVIII sajandisse ehk kristlike eesnimede juurde. Ka Eesti Siseministeeriumi andmetest⁵⁴ nähtub, et viimaste aastate kõige levinumad eesnimed on *Martin, Maria, Anna ja Markus, Mihkel, Joosep* jm kristlikud või kristlikust nimest mugandatud nimed. Seega ei saa väita, et isikunimi sõltuks üheselt vaid isiku kultuurilisest kuuluvusest. Kristiina Vindi uurimusest⁵⁵ Eestis elavate venelaste nimepaneku kohta nähtub, et 1999. aastal venelaste lastele pandud eesnimedest on 70% venepärased, ülejäänud on eestipärased ja rahvusvahelised nimed.⁵⁶ Samas nähtub 1994. aastal eestlaste seas tehtud Argo Moori küsitlusest, et 93% vastanutest pidas tähtsaks rahvuslikku eripära, sh rahvusliku nime säilitamist.⁵⁷ Selles peegeldub kõige selgemini eesti keele ja kultuuri omapära.

⁵³ A. Hussar. Eestlaste XX sajandi nimemood. – Oma Keel 2001, nr 1, lk 32.

⁵⁴ Andmed pärinevad Siseministeeriumi rahvastiku toimingute osakonnast. Jaanuar 2003.

⁵⁵ K. Vint. Eesti venelaste eesnimed 1999. aastal. – Tallinna Pedagoogikaülikool 2001, nr 15, lk 10–16.

⁵⁶ Vt ka M. Kransiver. Eesti-vene perekondade laste nimed. – Tallinna Pedagoogikaülikool 2001, nr 5.

⁵⁷ A. Moor. Rahvuslikust hingejõust. Maarahva elujõud – müüdid ja tegelikkus. Tartu 1996, lk 23.

Eelnenut kokku võttes võib väita, et:

- isikunimi on üks osa kultuurist ning on tihedalt seotud õigusruumiga;
- nimega on võimalik edasi anda rahvuslikku või kultuurilist kuuluvust, mis kujuneb oma kultuuriga samastumise või võõrastele vastandumise kaudu;
- eesti isikunimetraditsioonides on siiani säilinud arhailist ellusuhtumist, mis on tihedalt läbi põimunud läänekristliku, eelkõige germaani, nimekultuuriga. Tähelepanuväärne on püüe vältida ortodoksi-slaavi nimetavasid ning eristuda põhijoontes ka Põhjamaade nimetraditsioonidest.

PIRET MÕISTLIK,
Tallinna Linnakohtu konsultant

KIRJASTUS JUURA VÄLJAANDED

SOOVITAME JUURA KEELE- JA SÕNARAAMATUID:

H.Vissak. Vene keel juristidele
M.Ristikivi. Ladina keel juristidele, 2.tr.
L.Soobik. English for Lawyers
J. ja R.Laffranque. Prantsuse-eesti-prantsuse õigussõnaraamat
H. ja J.Vissak. Eesti-vene-eesti töösuhete sõnastik
H. ja J.Vissak. Eesti-vene-eesti kinnisvarasõnastik
Õigus ja keel

Ettevalmistamisel:

Ametniku keelekäsiraamatu teine trükk

ILMUMAS:

J.Sootak. Karistusõiguse alused
J.Sootak. Varavastased süüteod
J.Sootak. Süüteomõiste ja deliktstruktuur
I.Nurmela, L.Almann, V.Tuulas, M.Vainomaa. Rahvusvaheline eraõigus. Loengud
M.Ristikivi. Ladina keel juristidele, 2.tr.
Asjaõigusseadus. Kommenteeritud väljaanne
H.Brox. Pärimisõigus
E.Raska. Kriminoloogia, 2.tr.
K.Merusk, R.Narits, I.Pilving, M.Saunanen. Haldusprotsess

Täiendav info: www.juura.com,
e-posti aadressil juura@juura.com,
tel. 6418 519

Tellimine: juura@juura.com
tel. 6418 519

Post: Tallinn 10134
Pärnu mnt. 67 A
Kirjastus Juura